

nium humore decocto, remaneat quod igne paratum fuerit ad vesendum. Quæ sint phiale coram altari Domini, in quas lebetes Israelitici convertantur, et supra diximus, et nunc ex parte dicemus. Laudat sponsa in Cantico canticorum sponsum suum: *Maxillæ ejus sicut phiale aromatum* (Cant. v). In maxillis sermo accipitur, qui prolatus a Domino, varia unguenta depromit, et tanta erit boni odoris fragrantia ut faciat sibi Dominus **937** flagellum de Scripturarum textum testimoniis, et ejiciat de templo vendentes et ementes, et dicat ad eos: *Scriptum est, domus Patris mei, do-*

mus orationis vocabitur cunctis gentibus: vos autem fecistis eam domum negotiationis (Mat. xxi, 13). Quidam illud quod in Daniele scriptum est, licet in Hebraico non legatur: *Semen 938 Chanaan, et non Juda* (Dan. xiii, 56) et quod ab Osee propheta de Ephraim dicitur: *Particeps idolorum Ephraim: posuit sibi scandala, provocavit Chananæos: fornicantes fornicati sunt* (Osee iv, 17, 18), huic coaptant loco, et omnem fornicatorem, Chananæum et alienigenam appellari volunt, quem de domo Dei auferunt auferendum.

* Regia. ms., *fornicantes edificati sunt*, sacro tamen textu renuente.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

MALACHIAM PROPHETAM

AD MINERVIVM ET ALEXANDRUM

LIBER UNUS.

Prologus.

939-940 Ultimum duodecim prophetarum Malachi [At. Malachim] interpretari volumus, cujus nomen LXX transtulerunt, *Angelus ejus*, dicentes: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli ejus*: pro quo in Hebræo legitur MALACHI (מלאכי), quod rectius et expressius dicitur, *Angelus*, id est *nuntius meus*. Nec putandum est, juxta quorundam (Origenistarum) opinionem, angelum venisse de celo, et assumpsisse corpus humanum, ut Israeli quæ a Domino sunt mandata, loqueretur. Si enim interpretanda sunt nomina, et ex nominibus non spiritualis intelligentia, sed historiarum ordo tenendus est: ergo et Osee, qui *salvator* dicitur, et Joel qui interpretatur *Dominus Deus*, sive *incipiens*, et cæteri prophetae non erant homines; sed vel angeli, vel Dominus atque Salvator, quia hoc eorum nomina resonant. Denique exceptis Septuaginta, sibi interpretes nomen MALACHI ita ut in Hebræo legitur, transtulerunt. Malachi autem Hebræi Ezram æstimant sacerdotem, quia omnia quæ in libro illius continentur, etiam hic propheta commemorat, dicens: *Lobia sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domi-*

ni exercituum est (Mal. ii, 7). Tempus quoque **941-942** titulusque conveniunt: quod et in Psalmis * diximus, qui titulos non habent, eorum esse credendos, quorum priores psalmi nominibus prænotati sunt. Igitur et Malachi, id est, Ezras, post Aggæum et Zachariam, qui sub Dario prophetaverunt, fuisse credendus est. Et propterea titulum non habere, quia liber ejus pro titulo sit: in quo discimus, quod in regno Artaxerxis regis Persarum, Ezras filius Saraïæ, et cæterorum, usque ad eum locum ubi dicitur: *Filius Phinees, filii Eleazar, filii Aaron sacerdotis*, ab initio ascenderit de Babylone, et dederit ei rex secundum manum Domini Dei sui, omnem petitionem ejus: ascenderintque cum illo de filiis Israel, et de filiis sacerdotum, et de filiis Levitarum, et de cantoribus, et de janitoribus, et de Nathineis in Jerusalem, anno septimo Artaxerxis regis, et venerint in Jerusalem mense quinto: ipse est annus septimum regis, quia in primo die mensis primi cepit ascendere de Babylone, et in primo mensis quinti venit in Jerusalem. Illic, mi Minervi [At. Minerve], et Alexander, non tam sanguine, quam religione concordēs, ne susceptum

* Dissertuit hac de re epistola in nostra recensione 140 ad Cyprianum num. 4.

opus dimitterem prophetarum, et extraordinario vobis labore sudarem, breviter in Proemio sum locutus: ut proponens verba Malachi, primum juxta Hebraicam veritatem, deinde juxta LXX interpretes, orationum vestrarum fultus auxilio, edisseram quæ sequuntur. Scripsit in hunc librum Origenes tria volumina; sed historiam omnino non tetigit, et more suo totus in allegoriæ interpretatione versatus est, nullam [Al. non ullam] Ezræ faciens mentio-

^a Diximus et supra ad Aggæi caput primum hanc fuisse Origenis doctrinam, homines aliquot sanctitate, atque illustrioribus donis insignitos angelos natura exstitisse: quod cum ejus desiderentur in Malach. Commentaria, satis luculenter intelligere est ex T. v, in Joan. 1, 6, ad laudatum hic quoque versiculum, *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam*, etc., ubi, Ἐπίσταμεν, inquit, μήποτε εἰς τῶν ἁγίων ἀγγέλων τυγχάνων ἐπὶ λειτουργίᾳ καταπέμψεται τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προδρομοῦ καὶ μηδὲν θαυμαστὸν τοῦ προτοτόκου πάσης κτισίως ἰσσωματομένου κατὰ φιλανθρωπίαν ζήλωτάς τινας καὶ μμπᾶς γερονεῖναι Χριστοῦ, ἀγαπήσαντας τὸ διὰ τοῦ ὁμοίου τοῦ σώματος ὑπηρετῆσαι τῇ εἰς ἀνθρώ-

nem; ^a sed angelum putans fuisse qui scripsit, secundum illud quod de Joanne legimus: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam* (Mat. xi, 10). Quod nos omnino non recipimus, ne animarum de caelo ruinas suscipere compellamur. Alios commentarios in hunc prophetam legisse me nescio: excepto Apollinaris brevi libello, cujus non tam interpretatio quam interpretationis ^b puncta dicenda sunt.

ποὺς αὐτοῦ χρηστότητι. Annotamus, num forte unus sanctorum angelorum existens, præcursor ad ministerium demittatur Servatoris nostri. Nec mirum profecto est, Christi primogeniti omnis creaturæ ob amorem erga homines incarnati æmulatores, imitatoresque aliquos exstitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati, quam in ipsos ostendisset, inservire eadem corporis similitudine. Hieronymus, qui id se omnino non recipere hic profiteatur, alibi in epistolis ad Evangelium de Melchisedech, et ad Avitum cap. 1 et Apolog. adversus Rufinum prima, non perfunctorie castigat.

^b Reg. ms., quam interpretationis notæ dicenda sunt.

INCIPIT LIBER.

(Cap. I.—Vers. 1.) *Onus verbi Domini ad Israel, in manu Malachi. LXX: Assumptio verbi Domini super Israel, in manu angeli ejus.* Quid significet *onus*, id est, *pondus*, quod Hebraice מַסָּא (מַסָּא), et ab Aquila ἄρμα dicitur, vel quid λῆμα, id est, *assumptio*, quod et Septuaginta et cæteri interpretes transtulerunt, in aliis prophetis diximus. Nam et Naum scribit: *Onus Ninive: liber Visionis Naum Elcesæi* (Num. 1). Et Abacuc: *Onus quod vidit Abacuc propheta* (Abac. 1). Et Zacharias: *Onus verbi Domini in terra Adrach, et Damasci requiei ejus* (Zach. ix et xii). Et rursus in consequentibus: *Onus verbi Domini super Israel.* Illa itaque simus explanatione 943 contenti: et nunc hoc tantum dicamus, quod *pondus verbi Domini ad Israel*, sive, ut LXX dicunt, *super Israel*, grave quidem sit, quia *pondus* appellatur, sed consolationis aliquid habeat, quod non contra Israel, sed ad Israel sumitur. Aliud est enim quando, verbi gratia, ad illum vel illum scribimus, aliud quando contra illum et illum: quia in altero pars amicitiae, in altero inimicitiarum aperta confessio est. Sciendumque quod abducto in captivitatem Israel, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine, et duæ tribus Juda et Benjamin appellentur Israel. Quod autem dicitur: *In manu angeli ejus*, sive *Malachi*, manum pro operibus accipite. Unde et in manu Aggæi, et in manu Jeremiæ, et in manu ^b Moysi factus est sermo Dei. In

quorum enim manibus est iniquitas, et quorum dextra repleta est muneribus, et quorum manus plene sunt sanguine, in his non sit sermo Dei; sed qui lavant inter innocentes manus suas (Psal. xxv). Quibus aquis et Pilatus manus lavare conatus est, ne Judæorum blasphemias consentiret (Matt. xxvii), de quibus Psalmista lætatur, dicens: *Super aquas perfectionis educavit me* (Ps. xxii, 2). De hac aqua per prophetam Dominus pollicetur: *Aspergam vos aqua mundissima* (Ezech. xxxvi). Qui autem peccator est, inebriatur calice Babylonio, et dicitur de eo: *Spiritus nascuntur in manu ebriosis* (Prov. xxvi, 9).

LXX: *Ponite super corda vestra.* Hoc in Hebraico non habetur, sed puto de Aggæo additum, in quo legimus: *Et nunc ponite super corda vestra a die hac et supra* (Aggæi ii, 16). Post titulum igitur prophetæ sive proemium, dupliciter accipiendum est: *Ponite super corda vestra*, id est, animadvertite et considerate, id quod supra dictum est: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli ejus.* Sive diligenter animadvertite, quæ dicenda sunt postea, ut ea non corporis auribus, sed animi et cordis intelligentia cognoscatis, et faciatis vobis thesauros, in quibus recipiatis divitias sermonum Dei. et sapientia agat fiducialiter, cum dilatati fueritis, et repleto corde sermonibus Dei, pepuleritis cogitationes pessimas, quæ egrediuntur de corde, homicidia, adulteria, fornicationes, 944 furta (Matt. xv), et

^a Vitiose lectum est hactenus ὄραμα, nostris quoque contradicentibus mss., pro ἄρμα, qua voce continuo usus est Aquila, interpretans Hebraicum מַסָּא. Recole, si libet, frequentissima exempla in Commentariis in Isaiam a cap. xv, 1, et deinceps. Hoc

quoque ipso in Tomo, Osee viii, 10.

^b Duo mss., et in manu Osee factus est: ex quibus mox cum Victorio verba, et quorum dextra repleta est muneribus, quæ penes Martianarum decrant, suffecimus. Leviora quoque inferius emendamus.

reliqua, et impleatis quod a Salvatore dictum est : **A** *Qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii, 8)*

*Dilexi vos, dicit Dominus. Et dixistis, in quo dilexistis nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus : et dilexi Jacob, Esau autem odio habui? Et posui montes ejus in solitudinem, et hæreditatem ejus in dracones deserti. Quod si dixerit Idumæa, destructi sumus, sed revertentes ædificabimus quæ destructa sunt : hæc dicit Dominus exercituum. Isti ædificabunt, et ego destruam : et vocabuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis : Magnificetur Dominus super terminum Israel. LXX : Dilexi vos, dicit Dominus : et dixistis, in quo dilexistis nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus : et dilexi Jacob, Esau autem odio habui : et posui terminos ejus **B** in desolationem, et hæreditatem ejus in domata deserti. Quia dicit Idumæa, destructa est : revertamur et reædificemus deserta. Hæc dicit Dominus omnipotens : Ipsi ædificabunt, et ego destruam : et vocabuntur eis termini iniquitatis, et populus super quem præparatus est Dominus usque in æternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis : Magnificatus est Dominus super terminos Israel. Israel, hoc est, Judas, ad quem solebat fieri verbum Dei et visio Domini, onus ejus et pondus suppliciorum gravissimum portare compellitur, ut graviora peccata deponat, et sentiat per tormenta, quæ non sensit per beneficia. Et ne poena in suos videatur injusta, subjicit Dominus : *Dilexi vos : Quem enim diligit Dominus corripit : castigat autem omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6) : Et dicendo dilexi, præsens negat, dum præteritum confitetur. Illique respondent temeritate qua peccant, oblitii beneficiorum ejus : In quo dilexistis nos? Ad quæ Dominus : Ut cætera, inquit, taceam, et quod nuper de Babylonia captivitate venistis, incunabula vestra tractabo, antequam nasceremini, immo priusquam Rebecca Esau et Jacob utero suo funderet (Gen. xxv) : in Jacob vos dilexi : in Esau Idumæos odio habui. Quem locum apostolus Paulus mystica disputatione eventilians, scribit ad Romanos, duo pariter testimonia de **945** Genesi Malachique [Al. Malachique] conjungens : *Sed et Rebecca de uno concubitu habens Isaac patris nostri. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni vel mali, ut secundum electionem **D** propositum Dei maneat : non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei : quia major serviet minori, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Rom. ix, 10, et seqq.).* Hoc enim quod dicitur : Sicut scriptum est, et ad Genesios librum, et ad prophetam Malachi refertur. Non solum, ait, dilexi Jacob antequam nasceretur, et odio habui. Esau priusquam ex utero matris funderetur ; sed in posteros eorum amorem meum et odium conservavi : odium in Esau cujus montes qui appellantur Seir, redegem in solitudinem, et urbes feci esse desertas, et a serpen-**

tibus ac bestiis obtineri. Si autem dixerit Edom, hoc est, Esau : destructi quidem sumus, ^a ad iram Dei, rursum ædificabimus civitates : hæc Domino prædicente cognoscite : quod illis ædificantibus, ego destruam, et iram meam æterna eorum vastitas approbabit. Odium igitur in Esau rebus ostendi, amorem autem in vos, hoc est, in Jacob, sequentibus approbabo. Illis destructis atque redactis ad solitudinem, videbunt oculi vestri, et dicetis : *Magnificetur Dominus super terminum Israel* ; et ex comparatione malorum quæ frater vester patitur, Dei in vos beneficia sentietis. Judæi falso sibi blandiuntur, Edom Romanos et Israel in consummatione mundi se prophetari : quod destructo Romano imperio, hoc est, Idumæo, regnum orbis veniat ad Judæos. Hæc prout potuimus, historiæ fundamenta jacientes, locuti sumus : nunc veniamus ad intelligentiam spiritualem. Israel, vir, vel *sensus cernens Deum*, sive ut ego melius puto, *εὐστάτος Θεοῦ*, id est, *rectissimus Dei*, diligitur a Domino, et vult dilectionis ejus in se scire rationem. Dominusque respondit, Esau et Jacob de una stirpe generatos, hoc est, vitia atque virtutes ex uno cordis fonte procedere : dum ex arbitrii libertate in utramque partem ut volumus, declinamus ; sed priora nascuntur vitia per infantiam, pueritiam, juventutem, quæ postea ætas firmior corripit atque supplantat. Major frater hispidus est et sanguinarius (Genes. xxv) : **946** venationibus, silvis et bestiis delectatur. Minor levis et simplex, et innocenter habitans domum. Deus fines Idumææ, hoc est, terrenæ et sanguinariæ ponit in solitudinem, et nihil de terra crescere sinit et esse perpetuum. Quod si impudens malitia ea quæ sunt Dei sermone destructa, rursum ædificare nitatur, Dominus se eorum quæ instaurantur a vitiis, adversarium profitetur. Et postquam fuerint hostilium terminorum cuncta subversa : tunc ^b oculos possumus videre Israelis, et sanctos quosque dicere : *Magnificetur Dominus in terminis eorum, qui mente conspiciunt Deum (Sapient. xi)*. Porro dilectio et odium Dei vel ex præscientia nascitur futurorum, vel ex operibus : alioquin novimus quod omnia Deus diligit, nec quidquam eorum oderit quæ creavit ; sed proprie eos suæ vindicet charitati, qui vitiorum hostes sunt et rebelles. Et econtrario illos odit, qui a Deo destructa cupiunt rursum extruere. Odisse autem Deus *ἀνθρωποπάθως* dicitur : ut flere, ut dolere, ut irasci : ut quando audimus odium ejus in malos, ea quæ Deum intelligimus odisse, fugiamus.

(Vers. 6.) *Filius honorat patrem, et servus dominum suum : si ergo pater ego sum, ubi honor meus est? et si dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. LXX : Filius glorificat patrem, et servus dominum suum timebit. Et si pater ego sum, ubi est gloria mea? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus omnipotens.* Licet priusquam nasceremini, in Jacob quasi filios amare vos

^a In aliis libris, ab ira Dei.

^b Penes Vict., tunc oculis possumus videre Israel, etc.

cœperim : tamen eligit quomodo me vocabulo nominetis, aut pater sum vester, aut dominus. Si pater, debitum patri honorem reddite, et dignam parente offerte pietatem. Si dominus, cur me contemnitis? cur dominum non timetis? Loquitur autem ad eos qui sub Zorobabel et Jesu filio Josedec, et Ezra sacerdote, et Neemia, de captivitate Babylonia sunt reversi (I Esdr. iii), exstructoque altari, necdum templum ædificaverant, nec muros exstruxerant civitatis, et nihilominus in peccatis pristinis permanebant, Deum nec amore, nec timore venerantes. Quod autem gloriam diximus, vel honorem, et apud Græcos δόξα, et apud Hebræos 947 CHABOD (כבוד), unum verbum est; sed nos pro Latinæ linguæ proprietate, honorem posuimus. Nam et in Evangelio ubi loquitur Dominus, et Salvator : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te* (Joan. xvii, 1), apud Græcos δόξαον legitur, id est, glorifica. Quem locum plerique Latinorum *hanorifica*, interpretati sunt. Simulque consideremus, quod filius ac servus in Scripturis sanctis voluntate fiat, non necessitate naturæ. Qui enim spiritum adoptionis acceperit, in filium Dei veritur : qui autem spiritum servitutis in timorem, Dei servus efficitur (Rom. viii). Vult itaque primum Deus, ut filii ejus simus, et bonum voluntate faciamus : si hoc consequi volumus, ut saltem servos nos habeat, et a malis per suppliciorum formidinem recedamus. Legimus in malam partem filios : *Eramus filii iræ, et filii gehennæ* (Ephes. ii, 3), quos Pharisei, mari terrisque circuitis, dignos genuere tormentis (Matth. xxiii). Et Judas proditor, *filius perditionis* appellatur (Joan. xvii); et in octogesimo octavo psalmo de Domino scribitur : *Filius iniquitatis non apponet nocere ei* (Ps. lxxxviii, 23). In Osee quoque filii fornicationis vocantur, qui sunt de matre meretrice generati, de qua scriptum est : *Fornicata est mater vestra* (Osee ii, 5). Et in Evangelio Judæi filii diaboli sugillantur : *Vos de patre diabolo nati estis, et desideria patris vestri vultis facere* (Joan. viii, 44). In bonam partem filios legimus, ut filios Dei : *Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i, 12). Et filios sapientiæ, Evangelio proclamante : *Justificata est sapientia, a filiis suis* (Matth. xi, 19) : Et filios Abraham : *Amen amen dico vobis, potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* (Matth. iii, 9). Et filios Apostoli : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Galat. iv, 19), et multa istiusmodi. Filius ergo honorat, sive clarificat patrem, juxta illud quod scriptum est : *Sic luceat lux vestra coram hominibus : ut videant vestra opera, et glorificent Patrem vestrum qui est in cælis* (Matth. v, 16). Servus quoque honorat dominum suum non eadem claritate qua filius; sed ἀπὸ φόβου subauditur, honorat filius patrem, servus dominum suum; et tamen Deus omnipotens sciens differentiam filii et servi, et a filio gloriam, a servo timorem expetit : *Principium enim*

A sapientiæ timor Domini (Eccl. i, 16), ut de timore servorum, 948 ad filiorum gloriam transeamus.

(Vers. 7.) *Ad vos, o sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, et dixistis : In quo despeximus nomen tuum? Offertis super altare meum panem pollutum, et dicitis : In quo polluimus te? in eo quod dicitis, mensa Domini despecta est. LXX : Vos, sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, et dixistis : In quo despeximus nomen tuum? Offerentes ad altare meum panes pollutos, et dixistis : In quo polluimus ipsos? in eo quod dicitis, mensa Domini despecta est ÷ et quæ superposita sunt, despexistis ÷* Quod autem sequitur : *Et quæ superposita sunt despexistis, obelo prænotavimus, quia in Hebraico non habetur, et de sequentibus additum est. Ad vos, igitur, o sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, iste sermo dirigitur : qui reversi de Babylone, metu præteritæ servitutis, debueratis ad Dominum plena mente converti : et non solum hoc non facitis, sed imitantes Cain, superbis contra Deum vocibus respondententes, sciscitamina ab eo quem occulta non fallunt, et dicitur : In quo despeximus nomen tuum (Gen. iv)? ut dissimulationis impudentia, vulnus conscientie protegatis. Vultis ergo scire in quo despexeritis nomen meum? Offertis super altare meum panem pollutum : panes videlicet propositionis, quos juxta traditiones Hebraicas, ipsi serere, ipsi demettere, ipsi molere, ipsi coquere debebatis : et nunc sumitis quoscumque de medio, et voce temeraria respondetis, et dicitis, in quo polluimus eos, sive te? Dum enim sacramenta violantur, ipse cujus sunt sacramenta violatur. Hoc autem quod sequitur : In eo quod dicitis, mensa Domini despecta est, possumus ita interpretari : Quod reversi de Babylone, necdum templo ædificato, manentes in casulis, et in ruinis urbis antiquæ, altare tantum exstruxerant, non ejusdem gloriæ, cujus pristinum fuerat, et putabant decesse religionis sanctitatem, quia decerat ædificationis ambitio. Tenuis lines duximus, quibus imprimenda est explanatio spiritualis. Corripit sermo divinus episcopos, atque presbyteros et diaconos negligentes, sive quoniam genus sacerdotale et regale sumus, cunctos qui baptizati in Christo, Christi censentur [At. censeamur] nomine, cur despiciant nomen Dei : et interrogantibus, 949 in quo despexerint nomen ejus, causas monstrat offensæ : Offertis, inquit, super altare meum panem pollutum. Polluimus panem, id est, corpus Christi, quando indigni accedimus ad altare, et sordidi manducamus sanguinem bibimus, et dicimus, mensa Domini despecta est ; non quod hoc aliquis audeat dicere, et quod impie cogitat scelerata voce, præferre ; sed opera peccatorum despiciunt mensam Dei. Possumus et aliter dicere : Doctor Ecclesiæ qui spirituales conficit panem, et eum populis dividit, si vel propter humanam gloriam, vel lucra sæculi quæ gloriam consequuntur, loquatur in populis et divitibus blandiatur, et honoret peccatores, et juxta Jacobum suscipiat*

* Interserit Victorius bona, ex ipso Matthæi textu.

cos, qui cum annulis aureis ad se veniunt (*Jacob. 11*), et pauperes sanctos repellat, nomen Dei despicit, et panem polluit doctrinarum, et in ipsum Deum jacit contumelias, mensam Scripturarum ejus mensis idolorum sæcularisque doctrinæ putans esse communem.

(Vers. 8.) *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. LXX: Quia si offeratis cæcum in sacrificium, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si susceperit te, si acceperit faciem tuam, dicit Dominus omnipotens.* De diversitate victimarum, et quæ vel offerri debeant, vel non offerri, in Levitico plenius discimus (*Levit. xxi et xxii*). Reversi itaque de Babylone sacerdotes et Levitæ, janitores atque cantores, et Nathinnæi servique Salomonis, quorum Ezras scribit *κατάλογον*, illicitas Deo victimas offerebant, cæcas videlicet et claudas, ac varia debilitate confectas (*I Esd. 11*); hoc est enim quod dicit languidum, uno cuncta sermone comprehendens. Si istiusmodi, inquit, duci tuo offeres munera, nonne respueret? nonne sibi factam putaret injuriam? et hoc audetis offerre Deo, quod dare hominibus non audetis? Longum est nunc omnium victimarum aperire mysteria: de his tantum loquar quæ præsentī capitulo continentur. Cæca est animæ victima, quæ non illustratur Christi lumine, nec habet oculum de Evangelio contuentem (*Math. 6*). **950** Clauda est rogantis oratio, quæ duplici mente accedit ad precandum, et audit cum populo Judæorum: *Usquequo claudicatis utroque pede (III Reg. xviii, 21)? Et languida, et omni infirmitate cooperta, quæ non habet Christi Dei virtutem, Deique sapientiam. Istiusmodi preces, quæ sine lumine veritatis sunt, et non habent sapientiæ firmam vestigiā, et debilitatibus variis contabescunt, si offerantur Ecclesiarum principi, aut culibet erudito sapientique doctore, nonne repudiabuntur, et in contumeliam ejus recident, qui talia est ausus a offerre?*

(Vers. 9.) *Et nunc deprecamini vultum Dei ut misereatur vestri: de manu enim vestra factum est hoc, si quomodo suscipiam facies vestras, dicit Dominus exercituum. Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? LXX: Et nunc deprecamini faciem Dei vestri, et rogate eum: in manibus vestris facta sunt hæc, si suscipiam ex vobis facies vestras, dicit Dominus omnipotens: quia et in vobis clauduntur ostia, et non succendatur altare meum gratis. Multum in hoc loco Septuaginta interpretes ab Hebraica veritate discordant: et necesse est, ubi diversa est interpretatio, ut diversus et sensus sit. Quia obtulistis claudas et cæcas et debiles victimas, vos enim hæc quæ dixi universa fecistis: agite poenitentiam, si quo modo misereatur vestri Deus:*

^a Corrupte Martian. retinuit auferre.

^b In Regim. mss. ecce, pro hæc, juxta Græcum Complutense exemplar, cui laudatam ab Hieronymo

Nullus enim in vobis usque ad extremum ministerium, non dico pontifex, non sacerdos, non Levita, non cantor, sed nec janitor quidem, et is qui ignem supponit altari ad cremandum holocausta, qui non a me mercedem accipiat laboris sui. Hoc autem dicens, decimas significat omnium frugum, quæ offeruntur a populis. Ex quo ostenditur, acceptiorem esse Domino servitutem, quæ mercedem in præsentiarum non postulat. Unde et Apostolus gratis prædicat Evangelium (*I Thess. 11*); et nocte et die manibus suis laborat, ne cui oneri sit et hanc gloriam suam gratuitæ predicationis in gentibus, nequaquam evacuandam esse testatur (*II Thess. 111*). Porro LXX alium multo suggerunt sensum: O sacerdotes, qui hostias debiles immolatis, convertimini ad poenitentiam, et vultum Domini deprecamini et orate pro operibus manuum vestrarum. Quod autem infert: **951** *suscipiam ex vobis facies vestras*, nescio an conveniat exhortationi poenitentiae. Nemo enim dicit, ora me, et non parcam tibi. Sequitur: *In vobis clauduntur ostia, Patris videlicet, et Filii, et Spiritus sancti.* Unde Salvator loquitur: *Ego sum ostium (Joan. x, 9).* Sive aliter: Non vobis aperientur ostia Scripturarum, nec perspicere poteritis saneta sanctorum, nec Domini sacramenta cognoscere; nec succendere thymiana ejus ad altare: quia orationes vestræ ad illum non pervenient. Et hoc quod dicitur *δωρεάν*, et nos interpretati sumus gratuito: qui hanc sequuntur intelligentiam quam nunc exponimus, vertunt in gratiam, ut videlicet gratiam non habeant altari Domini serviendi.

(Vers. 10 seqq.) *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et manus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Et vos polluistis illud, in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Et dixistis: Ecce de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum. Et intulistis de rapinis claudum, et languidum, et intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra? dicit Dominus. LXX: Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non suscipiam de manibus vestris, quia abortu solis usque ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Vos autem contaminastis illud, in eo quod dicitis, mensa Domini polluta est, et qui superponuntur despecti sunt cibi ejus, et dixistis, hæc de afflictione sunt, et exsufflastis ea, dicit Dominus omnipotens. Et inferebatis rapinas, et clauda **952** et debilia, et offerebatis sacrificium: si suscipiam ea de m-*

versionem scripius adhaerere novimus: ἰδὸν pro ταῦτα.

ribus vestris, dicit Dominus omnipotens? Regula Scripturarum est: Ubi manifestissima prophetia de futuris textitur, per incerta allegoriæ non extenuare quæ scripta sunt. Ergo proprie nunc ad sacerdotes Judæorum sermo fit Domini, qui offerunt cæcum et claudum, et languidum ad immolandum; ut sciant carnalibus victimis spirituales victimas successuras. Et nequaquam taurorum hircorumque sanguinem; sêd thymiama, hoc est, sanctorum orationes Domino offerendas, et non in una orbis provincia Judæa, nec in una Judææ urbe Jerusalem; sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel; sed mundam, ut in ^a cæremoniis Christianorum. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen Domini in gentibus, dicente Salvatore: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (Joan. xvii, 6). Cumque, inquit, nomen meum magnum in gentibus sit futurum, o vos principes Judæorum, polluistis illud atque polluitis. Sic enim futurorum textit vaticinium, ut præsens tempus non deserat. Propterea autem, o sacerdotes et principes Judæorum, in omni loco mihi offertur oblatio munda, et magnum est nomen meum in gentibus, quia dicitis mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Reversus de Babylone populus, altare tantum fortuitis et impolitis lapidibus, juxta Ezræ librum exstruxerunt (1 Ezr. vi), absque templo, absque urbis ædificiis, absque exstrukione murorum, et putabat minorem esse cultum religionis, quia templi ornatus deerat. Ad quos Dominus loquitur: Pollutum putatis altare, et holocausta ac victimas quæ supra imponuntur: ignem quoque qui victimas devorat, esse pollutum; nec intelligitis omnipotentem Deum, non aurum, gemmasque, et hostiarum multitudinem quærere, sed offerentium voluntates. **953** Qui autem arbitrantur non altare, sed mensam debere intelligi, in qua panes ponebantur, quomodo hoc interpretari possint quod sequitur, cum igne qui illud devorat, omnino non video: neque enim ignis devorat panes propositionis, quos semper novos [Al. novis] pro veteribus commutabant, et ablati cedebant in usus sacerdotum (Levit. ii, 4). Aut certe ita intelligendum: Polluistis nomen meum in eo quod dicitis: quid prodest si offeramus optima? qualiacumque fuerint quæ offeruntur, igne sunt devoranda. Fructus autem altaris ignis est, cibusque ignis hostiæ vel holocausta. Nec sufficit prioris sermonis impietas, sed etiam hoc dixistis: *Ecce*

^a Victor. ait: Hieron. cæremonias Christianas Missam appellat, quam Græci λειτουργίαν vocant: de qua fit mentio Act. xiii: λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ, καὶ νηστεύοντων, εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Ministrantibus, seu verius, sacrificantibus autem illis, et jejnantibus, dicit Spiritus sanctus.* Hoc enim nomine et Clemens martyr, et Basilius, et Chrysostomus Missam inscribunt. Hanc autem sacrificium esse, non solum hic abs Hieronymo erudite, sed præclarus, et illustrius super xlvi Ezechielis, discere potes. Ex quo non possum non mirari novorum hæreticorum vesaniam, qui contra ipsius Christi institutio-

de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum. Cujus orationis hic sensus est: Dixistis, de captivitate reversi sumus, hostibus prædæ sumus, multum in longo itinere laboravimus, pauperes sumus, quidquid habere potuimus, viæ labore consumptum est: qualiacumque habemus, offerimus; et hæc dicendo exsufflastis vestra sacrificia, id est, exsufflatione mea digna fecistis: sive ut in Hebræo legi potest: *Et exsufflastis me* hæc dicendo; non sacrificio, sed mihi cui sacrificabatis, fecistis injuriam. Quamobrem nequaquam suscipiam illud de manu vestra, dicit Dominus omnipotens. Quidam putant hoc quod ad Judæos specialiter dicitur, eo quod victimæ eorum immundæ sint atque pollutæ, et sacrificium transferatur ad gentes, intelligi debere super Ecclesiæ sacerdotibus, qui negligenter offerunt victimas Domino. Quod si recipimus: ergo ab Ecclesia rursus ad aliam religionem victimæ transferendæ sunt. ^b Et quomodo Legi Evangelium, sic rursus Evangelio ea quæ non sunt futura, succedent. Mensam quoque Domini contaminatam ad sanctas Scripturas referunt, si aliter quam scriptæ sunt, intelligantur.

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. Quia rex magnus ego sum* [Vulg. tacet sum], dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus. ^c *Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes: Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus* **954** *vestris et maledicam illis, quoniam non posuistis super cor. LXX: Et maledictus qui erat potens, et habebat in grege suo masculum, et votum ejus super eo, et immolat debile Domino: quia rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum illustre in gentibus. Et nunc mandatum hoc ad vos, o sacerdotes, si non audieritis, et si non posueritis cor vestrum, ut detis gloriam nomini meo, dicit Dominus omnipotens: mittam super vos maledictionem, et maledicam benedictioni vestræ, et maledicam ei; et dissipabo benedictionem vestram ÷ et non erit vobis; quia vos non ponitis in cor vestrum.* Hoc quod scriptum est, et dissipabo benedictionem vestram, a LXX additum est, et in Hebraico non habetur. Quidquid potest in excusationem peccati sui humanus animus invenire, et falsa se satisfactione defendere, hoc prævidens sermo divinus corripit atque condemnat. Et est sensus, quia offertis cæcum

nem, et perpetuum totius Ecclesiæ usum atque consensum, sacrificium, quo nunquam terrarum orbis caruit, a fidelibus tollunt. Convincerem hanc falsitatem multis, si vel ab aliis ante nos id docte copioseque factum non esset, vel nos disputationes, et non potius scholia nunc texeremus.

^b Nonnulli codices mss. aliter legunt et alium sensum retinent, scilicet, *Et quomodo legimus Evangelium, si rursus Evangelio ea quæ non sunt futura succedant?* MART.

^c Initium ii cap. sec. LXX.

et claudum et languidum, et hoc ipsum non de vestro, sed de rapinis, et spoliis fletibusque miserorum, et insuper dicitis, de labore et paupertate offerimus quod habemus : propterea ego dico generaliter, ut vos arguat propria conscientia. Certe obtenditis paupertatem et captivitatis injuriam, et tenuitatem rei familiaris : audite quod infero : *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino*. Si non habes masculum, nihil tibi nocet maledictio. Hæc autem dicendo, ostendit eos habere quæ optima sunt, et offerre quæ mala sunt. Ad vos igitur, o sacerdotes, hoc mandatum est, fecistis quod impium est in contemptum mei. Sed quia malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem, etiam nunc dico : Si me audire nolueritis, nec intelligere, ut detis nomini meo gloriam, quod est horribile in gentibus, veram in vos mittam penuriam, ut nequaquam mentientes; sed omnium rerum coacti egestate, dicatis vos non habere optima, quæ offeratis. Et maledicam, inquit, benedictionibus vestris, hoc est, his quæ nunc meis benedictionibus possidetis : sive quidquid a vobis benedicetur [Al. benedicetur], a me maledictum erit. *Et maledicam illis, subauditur benedictionibus vestris*; quoniam nolulistis intelligere quæ dicuntur; hoc enim quod dicitur : *non possistis super cor*. **955** Possumus maledictum et dolosum accipere populum Judæorum, qui cum haberet in grege suo masculum Dominum Salvatorem, et immaculatum agnum, qui tollit peccata mundi (Joan. 1), et omnium prophetarum vaticinatione commonitus, ut immolaret atque susciperet arietem, qui hærebat a ex cornibus in virgulto Sabec (Gen. xxii), hoc facere noluit; sed immolat debile Domino, crucifigens Salvatorem, et eligens Barabbam latrocinii et seditionis auctorem (Joan. xviii), qui juxta mysticos intellectus refertur ad diabolum : illisque contemptibus, et præferentibus diabolus Salvatori, nomen Christi horribile est in gentibus, quæ passionem Domini susceperunt, et eum formidoloso honore venerantur. De nobis quoque dici potest : Si creati a Deo sapientes, habentesque naturam sacris congruam disciplinis, nostrum negligamus ingenium, et nos dedamus vitiis atque luxuriæ, et habentes masculum, immolemus debile Domino. Debilis autem est, et maculata nostra oratio, quando ira, invidia, inimicitii, et alia animi perturbatione corrumpitur : si offerentes munus ad altare, et recordati quod aliquid frater noster habeat ad verum nos, non ante pergimus, et satis ei facimus (Mat. v, 23). Unde et Apostolus præcipit : *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes sanctas manus sine ira et disceptatione* (I Tim. ii, 8). Pastorque cogitationum nostrarum atque virtutum sensus est, de quo in centesimo secundo Psalmo (Vers. 1) dicitur : *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus*. Qui si gregem suum bene rexerit, impletur in eo illa benedictio : *Benedicta ar-*

menta boum tuorum, et grege ovium tuarum (Deut. xxviii, 4). Sin autem habens naturaliter masculum, id est, forte, rigidum ac robustum, immolet leve vel nimia mollitia femineum atque lascivum, vel diversis animæ perturbationibus debile atque corruptum, sentiet in se completum esse quod scriptum est : *Potentibus potenter tormenta patientur* (Sap. vi, 7). Et : *Cui plus dederint, plus exigent ab eo* (Luc. viii). Unde proprie sacerdotibus dicitur, quod si audire noluerint, et corde retinere, ut dent gloriam nomini Domini per bonam **956** conversationem (Rom. ii); sed econtrario nomen illius propter eos maledicatur in gentibus, mittat in illos egestatem honorum omnium, et benedictiones eorum, vertat in maledictionem. Qui sanitate abutuntur in libidinem, et divitias vertunt in luxuriam, bonamque famam sordida conversatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem. Vel certe, quia ad Sacerdotes proprie mandatum est, vertuntur benedictiones eorum in maledictionem, quando non benedicunt sanctis ex vero cordis affectu, sicut Isaac Jacob, et Jacob patriarchis, et Moyses duodecim tribubus (Gen. xxvii et xlix, et Deut. xxiii), sed per dulces sermones et benedictiones decipiunt corda innocentium (Rom. xvi), et qui inique agunt benedicuntur ab eis, adulanturque peccatoribus dummodo divites sint atque eorum vitiis blandiuntur, de quibus dicitur : *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant* (Isai. iii, 11).

(Vers. 3, 4.) *Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitarum vestrarum, et assumet vos secum. Et scietis quia misi ad vos mandatum istud [Al. vestrum], ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum. LXX : Ecce ego separabo vobis humerum, et dispergam ventriculum super faciem vestram, ventriculum solemnitarum vestrarum, et suscipiam vos simul : et cognoscetis, quia ego misi ad vos mandatum hoc, ut esset testamentum meum ad Levitas, dicit Dominus omnipotens*. Quia ad sacerdotes loquitur : Projiciam, inquit, in facies vestras, ea quæ sanctiora putatis in Lege, et vobis a Deo pro virtutum munere ex hostiis condonata : *Brachium*, pro quo LXX *humerum* interpretati sunt, id est, *armum animalis dextrum*. Et dispergam, inquit, *ἔνστροπον* id est, *ventriculum*; sive juxta Hebræos, *stercus*, id est, PHARES (Ϩ-ϩ), *μπανοσυμῆς*, pro eo quod continet, id quod continetur appellans, et *c* armum enim et pectusculum, et linguam, et ventriculum, et ea quæ in Levitico describuntur, accipiebant ex hostiis sacerdotes (Levi. vii et ix). Quæ omnia pro peccatis eorum se abjicere, et in facies sacerdotum mittere contestatur (Num. xviii; Deut. xviii), ut scilicet tales sint qui offerunt, qualia et illa **957** quæ offeruntur. *Et assumet vos, inquit, secum*, id est, *stercus solemnitarum vestrarum*, ut fetentes facies putida stercoris commixtione turpentur, et ex eo quod vos abjicio, intelligatis ipsum esse me, textu.

^a Regin. ms., qui hærebat cornibus.

^b Idem ms., Volo vos orare, etc. Græc. dissentiente

^c Confer epist. 64, ad Fabiol. num. 2.

qui quondam elegi patrem vestrum Levi, et per Levi Aaron, et vobis sacerdoti gloriam condonavi, ut esset pactum meum sive testamentum cum Levi, et æterno mihi sacerdotio ministraret. Notandum, quod **ברית** (ברית) verbum Hebraicum, Aquila **συνθήκη**, id est, *pactum* interpretatur. LXX: semper **διαθήκη**, id est, *testamentum*, et in plerisque Scripturarum locis, testamentum non voluntatem defunctorum sonare, sed pactum viventium. Voluit autem Deus, et omnes quidem homines, sed præcipue sacerdotes, maculam non habere, et sive humerum, sive brachium ornare bonis operibus. In pectusculo significatur bona conscientia: in lingua, sancta confessio: ut quod corde credimus ad justitiam, ore confiteamur in salutem (Rom. x). In ventriculo quoque nihil habere mortiferum; sed quod nostram vitam sustentet ac vegetet: nisi enim cibi in ventriculo concoquantur, et eorum succo corpus irrigetur, attenuatum viribus caret, et fertur in mortem. Nos autem omnia in contrarium vertimus, ut projiciat nobis Dominus brachium, sive separet opera nostra a sanctorum operibus, et quibus præceptum est ungere caput nostrum (Matt. vi), et lavare faciem a peccatorum sordibus jejunantes, et revelata facie gloriam Domini contemplari (III Cor. iii), nunc dicimus: *Confusio vultus mei operuit me* (Ps. xliii, 16), et juxta Cain concidit facies nostra (Gen. iv), nec possumus illud implere quod præceptum est: *Levate oculos vestros et videte* (Jer. xiii, 20); sed stercore vitiorum habemus litas facies atque pollutas, et dicimus: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ* (Ps. xxxvii, 6). Unde omnia ista in stercus versa sunt, dicente Scriptura: *Et assumet vos secum stercus*, videlicet quo litæ sunt facies nostræ, qui debueramus pleni ac mundi venire in solemnitatibus Dei, et vel carnes agni comedere calciati (Exod. xii), vel expletis septem hebdomadibus, fructus operum nostrorum offerre Deo (Lev. xxiii) vel in tabernaculis hujus sæculi vivere transeuntes, **958** et dicere: *Advena sum ego et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Ps. xxxviii). Et quia pro eo quod nos vertimus: *assumet vos secum stercus*, interpretati sunt Septuaginta, et *assumam vos simul*, subjicitur intelligentia, quod postquam turpitudine, et ignominia cooperti fuerint sacerdotes, et intellexerint peccatum suum, et egerint poenitentiam, tunc assumantur a Domino, et huic sensui convenire quod sequitur: *Et cognoscetis quia ego miserim ad vos mandatum hoc*. Sed superior mihi vera videtur interpretatio, ne inter verba comminationis, verba posuerit blandientis, maxime cum et ea quæ sequuntur, Dei Indignationem sonent.

(Vers. 5 seqq.) *Pactum meum fuit cum eo vitæ et pacis, et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus: in pace et in*

^a Pressus Græco Reg. ms. ut timore timeret me, *ἡ φόβος φοβήσασθαι με.*

^b Kalim cum Reg. ms. legi, *doctrina apostolorum,*

*æquitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. LXX: Testamentum meum fuit cum eo vitæ et pacis, et dedi ei timorem ut timeret me, et a facie nominis mei formidaret. Lex veritatis [Al. veritas] fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace dirigens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate. Quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et lex requireretur ex ore ejus: quia angelus Domini omnipotentis est. Describitur ex persona Dei, perfecti officium sacerdotis, qualis esse debeat, et qualem eum esse voluerit, qui esse præcepit. Supra enim dixerat: Ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum; et per Levi patriarcham pervenit ad posteros, Aaron et Eleazarum, Phinees et cæteros, qui de ejus stirpe generati sunt: nunc in fine ait: Irritam fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Ex quo perspicuum est, omne quod dicitur per Levi, ad sacerdotes et specialiter ad pontificem pertinere. Legimus in Numeris de Phinees, qui Zamri cum scorto Madianite pugione percussit: Phinees filius Eleazar, filii Aaron sacerdotis, requiescere fecit furorem meum a filiis Israel, quoniam æmulatus est zelum meum contra eos, et non perdidit filios Israel in zelo meo, **959** sic dicens: Ecce ego dabo [Vulg. do] ei testamentum pacis, et erit ipsi et semini ejus post eum testamentum sacerdotii sempiterni: pro eo quod zelatus est Deo suo, et exoravit pro filiis Israel (Num. xxv, 11). Vitæ autem testamentum, sive pactum, non hujus arhitremur quæ nobis cum bestiis et emctis animantibus communis est, sed illius quæ dicit: Ego sum vita (Joan. xiv, 7). Etenim vita nostra cum Christo abscondita est in Deo (Col. iii, 5): de quo possumus dicere, quod et ipse pax nostra sit, Apostolo confirmante: Ipse enim est pax nostra (Ephes. ii, 14). Dedit ergo Dominus Levi, et per eum posteris ejus, ut timerent eum: Principium enim sapientiæ timor Domini (Ps. cx, 10), et a facie ejus formidarent, sive subtraherent se atque contraherent, mentis formidinem horrore corporis indicantes, juxta illud quod scriptum est: Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et tremementem verba mea (Isai. lvi, 2)?*

D Lex veritatis fuit in ore ejus, hoc est, doctrina ^b populorum, quæ in sacerdote nullo debet mendacio deturpari; sed tota de veritatis fonte procedere. Et iniquitas non est inventa in labiis ejus, ut imitetur Dominum suum, de quo dicitur: *Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (I Pet. ii, 22). In pace et in æquitate ambulavit mecum, ut et ipse in se pacem habeat, et cæteros pacificet, nulliusque personam accipiat in judicio, et ideo ambulet cum Deo, sicut ambulavit Enoch, qui translatus est ^c ad Dominum, et non inveniebatur (Genes.

quæ in sacerdote nulla debet veneficia deturpari.

^c Quidam editi libri, a Domina.

v); *Et multos avertit ad iniquitatem. Qui sacerdos est, A* et non corripit delinquentes, sacerdotis officium præterit. *Labia sacerdotis custodient scientiam: non dixit, proferent, sed, custodient, ut loquantur in tempore, dentque conservis cibaria in tempore suo. Et legem requirunt ex ore ejus.* In Aggæo hoc idem scribitur: *Interrogate sacerdotes legem Domini (Aggæi II, 12).* Ad sacerdotis pertinet disciplinam interrogatum respondere de lege. Qui si ignorantiam in cæteris diligentem, in Scripturis sanctis obtulerit negligentem, frustra jactat dignitatem, cujus opera non exhibet. Hoc est quod apostolus Paulus scribit ad Titum: *Ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere (Titum. I, 9).* Et ad Timotheum: **960** *Quoniam ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possint instruere ad salutem, ut peccantes coram omnibus arguas (II Tim. III, 15).* Sequitur: *Quia angelus Domini exercituum est.* Exponit nomen suum Ezras sacerdos Dei, hoc est, *Malachi*, quod *angelus Domini* interpretatur; angelus autem, id est, nuntius, sacerdos Dei verissime dicitur, quia Dei et hominum sequester est, ejusque ad populum nuntiat voluntatem: et ideo in sacerdotis pectore rationale est (*Exod. XXXI*), et in rationali doctrina et veritas ponitur, ut discipulum, sacerdotem doctum esse debere, et præconem dominicæ veritatis. Quidam hoc quod ad Levi et per Levi ad sacerdotes dicitur, falso putant intelligendum esse de Christo, non respicientes ea quæ sequuntur, personæ Christi esse contraria.

(Vers. 8, 9.) Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege. LXX: Vos autem declinastis de via mea, et infirmos fecistis multos in lege, corruptistis testamentum Levi, dicit Dominus omnipotens. Et ego dedi vos contemptibiles, et dissolutos in omnes gentes, pro eo quod non custodistis vias meas, sed accipiebatis personas in lege. Hæc ad Christi non pertinere personam, nec ad eos qui illius cultui dedicati sunt, etiamsi ego taceam prudens lector intelligit. Et est sensus: Ego vos volui facere quæ priori capitulo continentur, et de quibus per Moysen in Dentronomio sum locutus: *Date Levi doctrinam ejus, et veritatem viro justo (Dent. XXXIII, 8, sec. LXX)*, et reliqua: vos autem recessistis de via recta, sive declinastis, dicente me: *Non declines neque ad dextram, neque ad sinistram (Dent. V, 32)*; et infirmos fecistis multos in lege, sive scandalizastis, ut Aquila et Symmachus verterunt. Declinare ad dextram, est abstinere a cibis quos Deus creavit ad utendum: condemnare nuptias, et in illud incurrere, quod in alio loco scriptum est: *Ne sis justus multum (Eccl. VII, 17)*. Ad sinistram divertere, est cum quis luxuriæ se tradit et libini, et scandalizat multos in lege: cui melius est, ut mola

961 asinaria ligetur circa collum, et in mare præcipitetur, quam scandalizet unum de minimis. Infirmos autem faciunt multos, qui cum credentes in Christo fidei robur acceperint, infirmari eos faciunt negligentia conversationis suæ, quibus rectissime dicitur: *Irritum fecistis pactum Levi*, pactum vitæ et pacis, et cætera, quæ pertinere ad officium diximus sacerdotis. Quam ob causam, et ego, inquit, dedi vos contemptibiles et humiles omnibus populis, ut vos contemnerent, et pro honore et gloria, quasi defectos humilesque calcarent: *Sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege.* Inter omnia peccata Levi, sive eorum qui ex Levi sunt, sacerdotum Dei, illud et ultimum et maximum ponitur, quare accipiant faciem in lege, ut non causas, sed personas considerint, justumque pauperem despicientes, iniquos divites suscipiant et honorent. Ad quos in octogesimo primo psalmo dicitur: *Usquequo judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis (Psal. LXXXI, 2)?* et Paulus ad Galatas: *Deus, inquit, personam hominis non accipit (Gal. XXVI)*. Pleniusque apostolus Jacobus hoc peccatum arguit, atque condemnat (*Jac. 2*). Quidquid autem priori populo dicitur, etiam nobis dictum putemus ut cautiore recedamus a vitis, et faciem non suscipiamus in lege, nec qui sumus cultores Dei, veritati mendacium præferamus.

(Vers. 10 seqq.) Numquid non Pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, rotans pactum patrum nostrorum? Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem: quia contaminavit Juda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni. Disperdat [Al. disperdat] Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem munus Domino exercituum. LXX: Nonne Pater unus omnium vestrum? Nonne Deus unus creavit vos? Quare reliquistis unusquisque fratrem suum, et abominabile faceret testamentum patrum vestrorum. Derelictus est Judas, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem, quia contaminavit Judas sancta Domini, in quibus dilexit, et adinvenit deos alienos. Disperdat Dominus hominem qui facit hæc, **962** donec exturbetur de tabernaculis Jacob, et de his, qui offerunt sacrificium Domino omnipotenti. Antequam de præsentis capitulo disputemus, Hebræorum est ponenda traditio, immo Scripturæ veritas explicanda. Legimus in volumine, quod Ezræ titulo prænotatur, ex persona ipsius Ezræ loquentis: *Accesserunt ad me principes, dicentes: Non est separatus populus Israel, et sacerdotes et Levitæ a populis terrarum, et de abominationibus eorum, Chananæi videlicet, et Ethæi, et Pheresæi, et Jebusæi, et Ammonitarum, et Moabitarum, et Egyptiorum, et Amorrhæorum. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi, et filiis suis, et commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum. Manus etiam principum et magistratum fuit in transgressione hac prima. Cumque audissem sermo-*

• Rescribit Victorius, *Interroga*, ex Aggæi textu.

nem istum, scidi pallium meum et tunicam, et evelli capillos capitis mei et barbæ, et sedi morrens (1 Esdr. ix 1 seqq.) Et rursum in consequentibus: *Inventique sunt de filiis sacerdotum, qui duxerunt uxores alienigenas de filiis Jesu, filii Josedec, et fratres ejus, Maasia, et Eleazar, et Jarib, et Godolia, et dederunt manus suas, ut ejicerent uxores suas, et pro delicto suo arietem de oribus offerrent* (1 Esdr. x, 18, 19). In fine quoque capituli post enumerationem eorum, qui uxores alienigenas acceperant [Al. acciperent], Scriptura commemorat: *Omnes hi acceperunt uxores alienigenas: et fuerunt ex eis mulieres quæ pepererant filios.* Reversi ergo de captivitate Babylonia, tam principes, et sacerdotes, ac Levitæ, quam reliquus populus abjecerunt uxores suas Israelitici generis, quæ paupertate et injuria longioris viæ, et fragilitate sexus non serentes a laborem, confectæ erant, et infirmitatem ac deformitatem corporum contraxerant: et cum alienigenis vel ætate florentibus vel cultu corporum pulchrioribus, vel potentum ac divitum filiabus matrimonia copularant. Corripit itaque eos Ezras propheta, et ad repudium novarum conjugum provocat, ut uxores quas dimiserant, recipiant: *Nonne, inquit, pater unus Abraham omnium nostrum est?* de quo in Isaia scribitur: *Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram, quæ genuit vos, quia unus erat, et vocavi eum* (Isai. L1, 2). Nonne Deus unus creavit nos, qui ex Abraham nostrum **963** elegit genus? Quare ergo veteres uxores contemnimus, et fratrum nostrorum abjicimus filias, ut relinquamus pactum patrum nostrorum, et non ex Lege accipiamus uxores? Transgressus est Juda (hæc enim tribus reversa est de Babylone cum sacerdotibus ac Levitiis, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem. Nequaquam in decem tribubus, quæ ab Assyriis tenebantur; sed in his ^b qui ad Cyri regis imperium sub Zorobabel et Ezra, et Neemia de Babylonia sunt reversi. *Quia contaminavit Juda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni, miscendo cum alienigenis semen Israel, et gentilium; id est, ethnicorum filias, idolis servientes, sumendo uxores.* Quia igitur hoc fecerunt, prophetæ ad eos sermo dirigitur, et a peccato maledictionibus retrahuntur. *Disperdat Dominus virum qui fecerit hoc.* Quam pulchre non abscedit errori veniam, nec dixit, maledicat Dominus ei qui fecit hoc; sed qui fecerit, in futurum tendens maledictionem, ut peccatores ad poenitentiam provocet. Doctorem, inquit, atque discipulum de tabernaculis Jacob, sive ille sacerdos sit, sive laicus, una maledictione ferientur, et non erit in eis poenæ diversitas, in quibus peccata sunt paria. Et offerentem munus Domino exercituum: subauditur, disperdat Dominus et eum, qui pro hujusmodi hominibus voluerit ad altare munus offerre, quorum solum remedium est, non facere quæ fecerunt. Quidam hunc locum non intelligentes, nec scientes historię veritatem, id quod ait: *Nonne pa-*

^a Unus ms., labore confractæ erant.

^b Idem, Regin. ms. cui et Victorius consentit, sed

ter unus omnium nostrum? de Abraham sic intelligunt, ut etiam gentium patrem Abraham esse commemorent, secundum illud quod scriptum est: *Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* (Mat. iii, 9)? Vel certe unum Deum Patrem affirmant juxta illud quod in Deuteronomio legimus: *Nonne iste ipse est Pater, qui possedit te, et fecit te, et creavit te* (Deut. xxxii, 6)? Et rursum: *Deum qui te creavit, reliquisti* (Ibid., 18). Et alibi: *Filios genui et exaltavi: ipsi autem reliquerunt me* (Isai. i, 2). Et in Psalmorum volumine: *Filii alieni mentiti sunt mihi: filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis* (Ps. xvii, 46). **964** Et ab hoc uno patre, qui peccaverunt, recedentes, multos vitiorum suorum patres fecere: *Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus est.* Idque quod sequitur: *Quare despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum,* sic interpretati sunt, ut dicerent: Nos cunctos ab uno patre generatos, unum esse debere, et unam confessionis habere labium; sed postea per superbiam et ædificationem turris contra Deum in multas linguas atque sententias esse divisos (Gen. xi). Ad eleemosynam quoque referunt, ut dicant: Despicere nos fratres nostros, quando non communicamus eis quæ a Deo ad sustentandam vitam accepimus. Et ad hoc transeunt, ut asserant fratrem nostrum, secundum Scripturas, dominum appellari, qui præcepit Mariæ Magdalenæ, ut nuntiet fratribus suis, Dominum surrexisse (Joan. xx), et loquitur in Psalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo tibi* (Ps. xxi, 23). Deservuerunt ergo Judæi fratrem suum, et contaminaverunt pactum patrum suorum, quod Deus pepigerat ad Abraham, Isaac, et Jacob, ut in semine eorum, quod interpretatur *Christus*, benedicerentur omnes gentes. Hæc varie suspicantur, quia certam viam non reperiunt. Denique et hoc quod sequitur juxta LXX: *Derelictus est Judas, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem,* sic edisserunt: Desertos esse Judæos, quia blasphemaverunt Dominum Salvatorem, et sustinuisse quod scriptum est: *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine* (Ps. v, 11), ut in cunctas provincias vagi, et profugi spargerentur. Contaminaverunt enim sancta Domini, pro Dei Filio diligentes, et adinventientes sibi deos alienos: *Qui enim non recipit Filium, non recipit Patrem, qui misit eum* (Luc. ix, 45). Et idcirco quia hoc fecerunt, tandiu disperire donec humilientur, vel captivitatibus injuria, vel ob contumaciam peccatorum: et projiciantur de tabernaculis Jacob, ut destructo templo, atque altari, nequaquam apud eos offerantur hostiæ: [Al. bestiæ]. Nec hac explanatione contenti (quia *Judas* [יְהוּדָה] interpretatur *Domini confessio*) ad poenitentem, intelligentiam transferunt, qui postquam Dominum confessus est, **965** si peccaverit, abominationem facit in Israel, et in Jerusalem, in sensu vidente Deum, et in visio-

in his quæ Cyri; et consequenter, sunt reversæ.

ne pacis. Polluit enim Christi mysteria, indigne accipiens corpus ejus et sanguinem (I Cor. xi), pro eo quod dilexerit vitia, et adinvenerit sibi deos alienos, secundum numerum peccatorum habens numerum deorum. Juxta apostolum Paulum: Voracium Deus venter est (Phil. iii), et secundum Petrum [Al. Jacobum]. *A quo quis vincitur, ei subjicitur* (II Petr. ii, 19). Et qui hoc fecerit, exterminabitur [Al. exterminatur] de Ecclesia, et de tabernaculis Jacob, qui supplantat vitia atque peccata, donec humilietur in bonum suum, et offeratur pro eo victima Domino omnipotenti.

(Vers. 13 seqq.) *Et hoc rursus fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini fletu, et gemitu* [Vulg. mugitu], *ita ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placibile quid de manu vestra. Et dixistis: quam ob causam? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti: et hæc particeps tua, et uxor fœderis tui. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? et quid unus quærit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel; operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere. LXX: Et hæc quæ oderam, fecistis: operiebatis lacrymis altare Domini planctu et gemitu, de laboris adhuc dignum respicere sacrificium, aut suscipere acceptabile de manibus vestris. Et dixistis, propter quid? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem adolescentiæ tuæ, quam tu reliquisti, et hæc particeps tua, et uxor testamenti tui, et non alius fecit, et reliquiæ spiritus tui. Et dixistis: quid aliud præter semen quærit Deus? et custodite in spiritu vestro, et uxorem adolescentiæ tuæ ne derelinquas: sed si odio habens dimiseris eum, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationis tuas, dicit Dominus omnipotens: et custodite in spiritu vestro, et nolite derelinquere.* Interpretemur historiam, et singulis versiculis breves sententias coaptantes, quod nobis ab Hebræis sit traditum, disseramus. Derelictæ uxores Israeliticæ, et in thoris maritorum alienarum gentium feminas contemplantes, ad Dei solius auxilium confugiebant, diebus ac noctibus ante altare Domini **966** provolutæ lacrymis, gemitu, atque ejulatibus invidiam faciebant ejus providentiæ; quod non respiceret humana, et [Al. misera] miseria non juvaret. Unde dicit Deus, sacrificium et hostiam de manibus sacerdotum, qui ista commiserunt, se accipere non posse, uxorum fletu et plangentibus impeditum, et insuper eos quærere: quam ob causam de manibus eorum non accipiat sacrificium, statimque infert: *Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in una carne* (Genes. ii, 24): et idcirco particeps dicitur, et uxor conjunctionis, et fœderis, quæ a Deo de costa viri facta est. Et residuum spiritus ejus, sive Dei, ut quidam putant, sive mariti, ut alii suspicantur, quod propter

A affectam quodammodo una anima in duobus esse videatur, conjunctis spiritu, mente sociatis. Cum ergo unus utrumque fecerit, et virum et mulierem: propterea a Deo facta est utriusque conjunctio, ut liberi nascerentur. Unus enim Deus, quid quærit nisi semen Dei, hoc est filios de Israelitica stirpe generatos? Cum ergo habeatis secundas conjuges, et liberos gaudeatis, quid pulchritudinem uxorum quæritis, quæ meretricibus apta est, non uxoribus? Præcipit itaque per prophetam Deus, et dicit: *Custodite spiritum vestrum: ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini. Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere*, ut quæ tibi virginali primum juncta est matrimonio, perseveret usque ad senectutem. Sed poterat fieri, ut principes, sacerdotes, Levitæ, populus responderent: Præcepit Deus per Moysen, ut cum odio habuerimus uxores, dimittamus eas. Et legendum est: *Dicis mihi scriptum est: Cum odio habueris uxorem tuam, dimitte, dicit Dominus Deus Israel* (Deut. xxiv). Statimque respondit: hoc quidem in Lege præceptum est, sed propter duritiam cordis vestri. Quod plenius Dominus in Evangelio prosequitur: Quicumque autem, excepta causa fornicationis, uxorem inique dimiserit (Mat. v, 52), operiet vestimentum ejus iniquitas, id est, corpus quo anima vestitur, dicit Dominus exercituum: ut in quo peccavit, in ipso puniatur. Quapropter, hac quæstiuncula dissoluta, inculcat **967** et replicat quod supra dixerat: *Custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere*, vel custodiam spiritus vestri, vel certe uxorem, si pauper est, aut deformis. Quod nos specialiter juxta Ezræ librum super uxoribus exposuimus derelictis: hoc alii generaliter contra eos dictum putant, qui aliena diripiunt, et injuste divitias congregantes, audent offerre munera, Deo, quæ dicit se nequaquam posse suscipere, lacrymis eorum, qui vastati sunt, et fletu, ac gemitibus prohibutum, et congruere locum istum illi testimonio: *Honora Deum ex justis tuis laboribus* (Prov. iii, 9). Sed et istum sensum interserunt, eos qui propter rei familiaris amissionem, et interitum liberorum, et naufragium, et cætera quæ ad damnum pertinent rerum sæcularium, vertuntur in fletus, et totos se tradunt placenti, et gemitibus: nec animi robore, et spe in Deum, et præmiis futurorum cuncta contemnunt: etiamsi dirigant ad Deum orationem, non suscipi ab eo, quia indecoris et incongruis viro placentibus deturpentur. Hoc autem quod sequitur: *Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem pubertatis tuæ, sive adolescentiæ quam tu despexisti: et hæc est particeps* [Al. pars] *tua, et uxor pacti, vel testamenti tui; et non alius fecit: et reliquiæ spiritus tui*, sic interpretantur, ut uxorem adolescentiæ naturalem dicant intelligentiam, et legem in corde perscriptam, quæ omnibus hominibus insita est. Unde et gentes non habentes legem Dei, ea quæ sunt Legis, operantur. Et de hac conjuge in Proverbiis prædicari: *A Deo conjungitur uxor viro* (Prov. xix, 24); et jubemur ut de nostris aquis bibamus et fontibus: nullusque in potando sit particeps, et ut

lætetur cum uxore adolescentiæ nostræ. Hæc uxor A impollit etiam in credulos dicere : *Deus judicet, et Deus videat* (Judic. vii, 13) : et ipsi cuncta inter me et te dijudicanda permitto, de qua et Ecclesiastes loquitur : *Et vive vitum cum muliere quam dilexisti omnibus diebus* ^a *vanitatis tuæ, qui tibi dati sunt sub sole* (Eccl. ix, 9). Hæc uxor residuum spiritus nostri est, quia nostro semper sensui copulatur : quæ si recedat a nobis, statim offendimus Deum, 968 et operit nos nostra impietas. Unde rursum ingeritur : *Custodite spiritum vestrum* (Galat. vi), non carnem in qua qui sunt, Deo placere non possunt, non animam : *Animalia enim homo non recipit ea, quæ spiritus sunt* (I Cor. ii, 14) ; sed spiritum : *quia spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus* (Rom. viii, 16).

(Vers. 17.) *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis : in quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis : omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus iudicium? LXX : Qui provocastis Dominum in sermonibus vestris : et dixistis, in quo provocavimus te? In eo quod dicitis, omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in his sibi complacet ; et ubi est Deus iustitiæ? Hunc locum plenius septuagesimus secundus psalmus exsequitur, cujus principium est : Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde! Mei autem pene moti sunt pedes : pene effusi sunt gressus mei : Quia zelatus sum super iniquis, pacem peccatorum videns : Quia non est respectus mortis eorum, et firmamentum in plaga eorum. In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur* (Ps. LXXII, 4 seqq). Ac deinde : *et dixi, ergo sine causa justificavi cor meum : et lavi inter innocentes manus meas. Reversus ergo populus de Babylone, et videns cunctas in circuitu nationes, ipsosque Babylonis idolis servientes, abundare divitiis, vigere corporibus, omnia quæ bona pantantur in sæculo possidere ; se vero qui habeat [Al. habebat] notitiam Dei, squalore, inedia, servitute coopertum, scandalizatur et dicit : Non est in rebus humanis providentia, omnia casu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur, quin potius mala [Al. mali et boni] ei placent, et bona displicent : aut certe si Deus cuncta dijudicat, ubi est illius æquum justumque iudicium? Istiusmodi quæstionem mens incredula futurorum quotidie suscitatur D Deo, et cum viderit iniquos potentes, sanctos humiles illos rebus omnibus affluere, hos ne ea quidem quæ ad victum necessaria sunt, habere ; et interdum surdis auribus cæcisque oculis, et omni parte membrorum ulceribus, et infirmitate depressos, qualis in*

Evangelio (Luc. xvi) Lazarus legitur, qui ante fores divitis 969 purpurati, desiderabat micis, quæ abjiciuntur de mensarum reliquiis, inopem animam sustentare ; divitem vero tantæ feritatis et crudelitatis, ut non misereatur homo hominis, cujus etiam canum lingua miseretur, non intelligentes tempus iudicii, nec vera bona illa esse, quæ perpetua sunt, dicunt : *Mali ei placent, et ubi est Deus iudicii?*

(Cap. III.—Vers. 1.) *Ecce ego mitto [Al. mittam] angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam : et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis. LXX : Ecce ego mittam angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam : et subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quæritis, et angelus iustitiæ quem vos vultis. Hoc B interpretatus est Dominus in Evangelio de Joanne Baptista, dicens : Iste est de quo scriptum est : Ecce ego C mittam angelum meum ante faciem tuam, et præparabit viam tuam coram me (Matth. xi, 10) ; nec eisdem usus est verbis, quæ LXX interpretes transulerunt. Marcus quoque evangelista duo testimonia Malachie, et Isaia sub unius prophetae sermone contextens ita exorsus est : *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam* (Marc. i, 2). Hoc licet verbis aliis in Malachia legimus. Quod autem sequitur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini ; rectas facite semitas ejus* (Isai. xl, 3), ab Isaiâ propheta dicitur : statimque utrumque testimonium de quo dicatur, exponens : *Fuit, inquit, Joannes in deserto, baptizans, et prædicans baptismum penitentiae, in remissionem peccatorum* (Marc. i, 4). Sed et evangelistæ vaticinium prophetarum super Joanne interpretati sunt cumque in sensu consentiant, in verbis discrepant. Pro eo enim quod LXX transtulerunt : *Rectas facite semitas Dei nostri*, Marcus Lucasque dixerunt : *Rectas facite semitas ejus. Joannes autem : Dirigite, ait, viam Domini*. Ex quo perspicuum est, apostolos, et evangelistas, et ipsum Dominum Salvatorem non LXX interpretum auctoritatem sequi, quæ Hebrææ linguæ habentes scientiam, non 970 indigent ; sed ex Hebræo transferre quod legerint : non curantes de syllabis punctisque verborum ; dummodo sententiarum veritas transferatur. Quod quidem et in pluribus locis eos fecisse docuimus, et maxime in eo libro qui a nobis inscriptus est, *de optimo genere interpretandi*, multis simul testimoniis approbatum est. Hoc ergo quod dicitur : *Ecce ego mitto angelum meum et præparabit viam ante faciem meam*, ex persona Christi dicitur, quod Joannem miserit in deserto*

^a Olim erat *nativitatis*, cui fere concinit in Græco Aldinum exemplar *νιότητος*. Verum et mss. plerique omnes libri, *vanitatis*, et Græcus emendatior textus *μυταιότητος* : denique Hebræus הבלה. et Vulgata impressam lectionem probant.

^b Regin. ms., *provocavimus eum*, juxta Græcum, *παρωχναμεν αὐτόν*, pro quo tamen, *at, te* præfert Aldinus codex.

• • Mutat Victorius ex ipso Matthæi textu, *mitto,*

pro *mittam*, et qui *præparabit*, pro *et præparavit* : denique, *coram te*, pro *coram me*. Alioquin, ait, iisdem fere verbis cum Septuaginta usus fuisset Evangelista, quod factum negat Hieronymus. Nec imus inficias, ita in Matthæi Græco legi ; veram Hieronymiani mss. nihil hic ab impressa lectione discordant, quam tametsi non moveas, satis abunde est, in quo differat a Septuaginta.

Judæam prædicare baptismum penitentiae, in remissionem peccatorum. Quod autem sequitur : *Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, et angelus testamenti quem vos vultis*, ita de se quasi de altero loquitur, juxta consuetudinem Scripturarum. Nullisque dubium est quin Dominator iste salvator sit, qui Creator est omnium, et angelus testamenti, et magni consilii Angelus appellatur. Alii vero hoc quod dicitur : *Ecce ego mitto angelum meum et præparabit viam ante faciem meam*, ex persona Patris dictum putant : et quod sequitur : *Statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, et angelus testamenti quem vos vultis*, de Domino Salvatore ab eo dictum intelligunt. Præparat autem viam Joannes, et rectas facit semitas Dei nostri in cordibus credentium, in quibus propter pravitatem, et incredulitatem, prius Deus ambulare non poterat. Templum autem vel Ecclesiam interpretantur, vel unumquemque credentium in Ecclesia : *Ædificamini domos spirituales, sacerdotum sanctum : offerentes spirituales victimas, et acceptabiles Deo per Christum Jesum* (1 Petr. II, 5). Eos vero qui crediderint : *Nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* (1 Cor. III, 16) ? Judæi hoc quod dicitur : *Ecce ego mitto angelum meum*, de Elia propheta dictum intelligunt, et quod sequitur : *Statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis ; et angelus testamenti quem vos vultis*, referunt *ἄγγελλον*, hoc est, Christum suum, quem dicunt ultimo tempore esse venturum. Sed miror quomodo eos rerum exitus non doceat veritatem. Quod enim templum **971** suum inveniet dominator, quod usque ad fundamenta destructum est, aut si ab alio extruendum est antequam Christus adveniat, quid Christus eorum amplius facturus est, cum ab alio restituta sint omnia ? Dominus noster in Evangelio Eliam prophetam, Joannem Baptistam interpretans loquitur : *Si vultis scire, ipse est Elias qui venturus est* (Mat. XI, 14), de quo et hic idem propheta quem nunc disseruimus, scribit in fine : *Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis* (Infra IV, 5). Quomodo autem Elias Joannes sit, dedit nobis viam intelligentiæ, in virtute et spiritu Eliæ enim venisse, commemorans.

(Vers. 2. seqq.) *Ecce venit, dicit Dominus exercituum, et quis poterit cogitare diem adventus ejus ? Et quis stabit ad videndum eum ? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emundans quasi [Vulg. tacet quasi] argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum : et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. Et placebit Domino sacrificium Juda, et Jerusalem, sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui. Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velocis maleficis et*

* Regim. ms., *lippientibus oculis, et cæcis mentibus in una claritate, etc.*

^b In eodem ms., *trahentur*. Victorinus, Alladi, inquit, reor ad illud Danielis VII : *Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· αἱ τροχαὶ αὐτοῦ πῦρ φλόγον· ποταμοὺς πυρὸς εἰλ-*

*A adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupillos, et opprimunt peregrinum : nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. Ego enim Dominus, et non mortuus. LXX : Ecce veniet [Al. venit], dicit Dominus omnipotens, et quis sustinebit diem introitus ejus ? aut quis ferre poterit ut aspiciat eum ? Quia ipse ingreditur quasi ignis constatorii, et quasi herba lavantium : et sedebit conflans et emundans sicut argentum, et sicut aurum, et emundabit filios Levi, et fundet eos sicut aurum et sicut argentum, et erunt Domino offerentes hostias in justitia [Al. justitia] : et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem, sicut diebus pristinis, et sicut annis prioribus. Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velocis super maleficos, et super adulteros, et super eos qui jurant in nomine meo mendaciter. Et qui fraudant mercede mercenarios, et opprimunt per potentiam viduas, et percutiunt pupillos et pervertunt judicium advenæ, et qui non timent me, dicit Dominus **972** omnipotens : quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor.* Supra legitimus motam Domino quæstionem ab his qui dicunt : *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent, aut certe si displicent, ubi est Deus judicii ? hoc est, ubi est justitiæ veritas ? Ad quam dissolvendam Domini sermo respondit : Mittam angelum meum, qui præparabit viam meam, et veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, qui judex est veritatis, de quo dicitur in Psalmo : Deus, judicium tuum regi da : et justitiam tuam filio regis (Psal. LXXI, 1). Non enim Pater judicat quemquam ; sed judicium omne dedit Filio (Joan. V, 22).* Et ille est angelus testamenti quem vos queritis, cui mala non placent, qui personam in judicio non accipit (Coloss. III, 25), qui nulla nec misericordia, nec severitate mutatur : *Caſus enim in manu Domini vint meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in hoc (Psal. LXXIV, 9),* id est, misericordia justitiam temperat, et justitia misericordiam. Iste igitur statim et velociter veniet ad templum suum, id est, Ecclesiam. *Et quis poterit cogitare diem adventus ejus ? Si cogitare præpotentia majestatis ejus nemo potest, ferre quis poterit ? Et quis stabit ad videndum eum, hoc est, quis eum poterit lippientibus ^a et cæcutientibus oculis in sua claritate conspiciere, qui est sol justitiæ, et in cuius pennis est sanitas ? Ipse veniet quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum (Inf. 2) : Ignis enim in conspectu ejus ardebit, et in circuito ejus tempestas valida (Ps. XLIX). Tunc vocabit cælum desuper, et terram ut diduceret populum suum, flumina ignis ^b trahent ante eum, peccatores quosque volventia. Ignis autem dicitur Dominus, et ignis consumens (Deut. IV), ut ligna nostra, fenum, stipulamque comburat. Et non solum ignis ; sed et herba fullonum, quæ Hebraice בורית (ברית) appellatur, et LXX πόαον*

καὶ ἐκπορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Thronus ejus flamma ignis. Rota ejus ignis ardens. Fluvius ignis trahet egressi a facie ejus. Trahebat, inquit, Hieronymus, peccatores quosque, flammis eos involvens.

id est, herbam fullonum, vertunt. Ipse his qui peccant graviter, ignis conflans est, atque consumens : qui autem levia peccata committunt, herba fullonum, ut lotis munditiam restituat, secundum **973** illud quod scriptum est in Isaia : *Lavabit Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem emundabit de medio eorum, spiritu judicii, et spiritu combustionis* (Isai. iv, 4). Qui sordes habent, spiritu judicii indigent, ut laventur : qui sanguine pleni sunt, spiritu combustionis, ut sanguis qui in eis extrinsecus litus est, auferatur. Et sedebit conflans et emundans sicut argentum, ut secundum Ezechielem (Cap. xxii), quidquid in auro nostro et argento, id est, sensu et eloquio, ære, stanno, ferro, plumboque commixtum est, in camino Domini percoquatur, ut purum aurum remaneat, et argentum. Unde et Dominus in Evangelio loquitur : *Ignem veni mittere super terram, et quam [Al. quem] voluit ardeat* (Luc. xii, 49); et purgabit filios Levi. *Tempus est enim ut judicium incipiat a domo Dei* (I Petr. iv, 17). Et alibi scribitur : *A sanctis meis incipite* (Ezech. ix, 6). In filiis autem Levi : omnem sacerdotalem intellige dignitatem. Si autem sacerdotes purgandi sunt et colandi, ut purum aurum remaneat et argentum, quid de cæteris est dicendum? Qui cum emundati fuerint et colati, tunc offerent Domino justa sacrificia, et placebit sacrificium eorum, quod offerunt pro Juda, et Jerusalem, hoc est, pro his qui Dominum constentur, et pacem ejus mente conspiciunt, *sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui*; ut quomodo in principio placuerunt Deo, sic post peccatum et penitentiam placere incipiant; cum omni fuerint peccatorum sorde purgati. *Et accedam, inquit, ad vos in judicio, et ero testis velox*. Quanta formido judicii, cum ipse sit testis et iudex. Testis est autem cunctis maleficis et adulteris, hæc enim crimina perpetrantis occulte, et ideo proferuntur in medium, ne diu lateant. Post maleficos ponuntur adulteri : post adulteros perjuri : post perjuros, qui calumniantur mercedem mercenarii, et nolunt reddere pro operis labore quod debent. Viduas quoque et pupillos, subauditur calumniantur, et opprimunt peregrinum et alienigenam, vel certe catechumenum, qui necdum in civitate Christi civis effectus est. Et si ista universa non fecerint, sufficit eis solum crimen ad pœnam, quod non timuerunt Dominum. Nequaquam igitur levia putemus esse peccata perjurium, et mercedem **974** non reddere laboranti, et calumniari viduam et pupillum, et opprimere alienigenam et peregrinum : quæ maleficio, et veneficiis, et adulterio comparantur. Hæc et juxta historiam, et juxta tropologiam intelligimus, ut quod eo tempore dicebatur ad principes Judæorum, nunc dicatur ad principes Ecclesiarum. Quodque sequitur : *Ego dominus et non mutor*, idcirco ponit, quia supra dixerat : *ipse quasi ignis con-*

flans, et quasi herba fullonum, ne putemus eum divinitatis mutare naturam, quum pro nobis aut angelus, aut ignis, aut vox nominatur.

(Vers. 6.) *Et vos, filii Jacob, non estis consumpti. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. LXX : Et vos, filii Jacob, non recessistis a peccatis patrum vestrorum, declinastis a legitimis meis, et non custodistis.* Supra dixerat : *Ero testis velox maleficis, et adulteris, et perjuria, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupillos, et opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. Justumque judicem esse se dicens : quod non accipiat personam in judicio, intulit : Ego Dominus et non mutor. Et est sensus : Vos per maleficia, et adulteria, et perjuria, et calumnias, et violentiam quotidie mutamini, ego in judicio nulla personarum varietate commutor. Cumque severum, et justum judicem esse me fatear, o filii Jacob : tamen non estis tormentorum diversitate consumpti, juxta illud quod scriptum est in Jeremia : *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis* (Jer. ii, 30) : nec hoc nuper facistis, nec semel, ut erroris mereamini, veniam, sed hæreditariam habebis impietatem, ex diebus patrum vestrorum a legitimis meis recedendo, et non custodiendo quæ præcepi. Filios autem Jacob secundum *ἀναγωγῆν* supplantatoris, et germani primitiva rapientis, qui non recedant a peccatis patrum suorum, et declinent a legitimis, et non custodiant quæ præcepta sunt, intelligamus eos qui in Ecclesia constituti non recedunt a vitiis, et falsum sibi religionis Christianæ nomen assumunt.*

(Vers. 7 seqq.) *Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis, in quo revertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configistis me? Et dixistis : In 975 quo a configimus te? in decimis et primitivis. In [Vulg. Et in] penuria vos maledicti estis, et me vos configistis, gens tota. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc, dicit Dominus : si non aperuero vobis cataractas cæli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam. Et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ [Al. vineæ] vestræ, nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum. Et beatos vos dicent omnes gentes : eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum. LXX : Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus omnipotens. Et dixistis, in quo revertemur? Si supplantat homo Deum, quia vos supplantastis me? Et dixistis : in quo supplantavimus te? quia decimæ et primitivæ vobiscum sunt, et vos videntes respicitis, et me vos supplantatis [Al. supplantastis] : annus impletus est, et intulistis fructus in thesauros, et erit rapina in domibus vestris. Revertimini ergo in hoc, dicit Dominus omnipotens : Nisi aperuero vobis cataractas cæli, et*

^a Antea erat *configimus*, et *primitivis*, et *configitis* : quæ verba Regin. ms. juxta Vulgatam castigat, *configimus*, et *primitivis*, et *configistis*. Mox quoque legebatur, *in horreum meum*, pro quo Regin. ms.

tantum habet in horrea. Nos meum induximus post Victorium, quod verbum nedum in illo ms. sed neque in Hebraico aut Vulgata editione sit.

effudero vobis benedictionem meam usque dum sufficiat, et dividam vobis cibos, et non disperdam fructum terræ vestræ, et non infirmabitur vinea vestra in agro, dicit Dominus omnipotens: et beatos vos dicent omnes gentes, quia eritis vos ^a terra voluntaria, dicit Dominus omnipotens. Et in principio diximus, Malachi prophetam Ezræm sacerdotem debere intelligi; omniaque quæ in illius scribuntur historia, in hoc quoque volumine contineri: et nunc dicimus, temporibus ejus et Neemiæ (quos simul vixisse manifestum est) famem fuisse gravissimam, et ob famem seditionem, et pauperes rerum necessitate compulso, filios suos et filias, et omnem possessionem, universamque substantiam vendidisse. Denique dicunt: *Filii nostri, et filiae nostræ multæ sunt nimis, accipiamus pro pretio eorum frumentum, et comedamus et vivamus. Et erant qui dicerent: Agros nostros et vineas, et domos nostras apponamus, et accipiamus frumentum in fame. Et iratus sum, inquit Ezras. nimis cum audissem clamorem eorum secundum verba hæc: cogitavitque* 976 *cor meum mecum, et increpavi optimates et magistratus* (Num. v, 2 seqq.), et reliqua: Famis igitur tempore annona charissima, intantum, ut suos filios vendere cogentur, et hi qui parum habebant, et qui in horrea multas fruges congesserant, pro necessitate vel pro pretii magnitudine Levitis decimas nolebant reddere, qui non habebant partem in hæreditate Judææ; sed primitiæ et decimæ erant hæreditas eorum. Quod ne putetur nostrum esse, ponamus Ezræ testimonium: *Et ego cognovi. inquit, quoniam partes Levitarum non fuissent datæ, et fugisset unusquisque in regionem suam de Levitis, et de cantoribus, et de his qui ministrabant: et egi causam adversum magistratus, et dixi: Quare dereliquimus domum Dei? Et congregavi eos, et feci stare in stationibus suis. Et omnis Juda apportabat decimas frumenti, vini et olei in horrea, et constituimus super horrea Seleniam sacerdotem, et Sadoch scribam* (Neem. xiii, 10 seqq.), et cætera. Audivimus Ezræ historiam, nunc propheta: verba repetamus, diligentius intuentes an prophetia historiaque concordent. Quando dicitur: Revertimini ad me, et ego revertar ad vos, dicit Dominus omnipotens, quos hortatur ut redeant, perspicuum est a Domino recessisse. Et vide clementiam Domini, par pari repromittit, ut in qua mensura mensi fuerint, remeniatur eis (Matth. vii, 1). Et sicut in Levitico scribitur: *Si ambulaveritis ad me perversi, et ego ambulabo contra vos furore perverso* (Lev. xvi, 27, 28). Sic et nunc populum cohortatur

^a Hinc quoque ut voculam amovimus, eodem ms. Græcoque textu suffragantibus.

^b Hæc verba, quod scribitur, Victorius tacet.

^c Regim. ms., fame quotidie acti, et penuria, etc.

^d Ipsum invenies in Lexico pentaglotto, ubi radix *צב* Caba, sive Ceba, significat *fixit, infixit, confixit, affixit*. Et apud Syros Colos. ii, *צבעה* Vecabeh, significat. Et affixit illud in cruce sua. Ex quo manifestum est Hieronymum calluisse linguam Chaldæorum et Syrorum, quidquid velit imperitus quæstionum Hieronymianarum auctor nuperus. MART.

ad reditum, ut ipse quoque ad eos redeat. Qui non intelligentes se a Domino recessisse, impudenter interrogant: *In quo revertemur?* Et dicunt: Quando enim recessimus, ut merito redire cogamur? Dominus respondit: *Si affiget* [Al. affigit] *homo Deum, quia vos configitis me?* Verbum Hebraicum, ^b quod scribitur *חַאֲפֵסָה* (צב), LXX interpretati sunt *si supplantat*: pro quo Aquila, et Symmachus, et Theodotio posuerunt, *si fraudat*, ut sit sensus: Si fraudat homo Deum, quia vos fraudastis [Al. fraudatis] me? Et revera secundum historicæ ordinem, quia decimas et primitias Levitis populus non reddebat, 977 seipsum fraudem, dicit Dominus, sustinere, cujus ministri fame ^c coacti, et penuria templum deseruerint. Si enim per alios visitatur in carcere, et ægrotus suscipitur, et esuriens sitiensque cibum accipit atque potatur, cur non in ministris suis ipse decimas accipiat, et si non dentur, parte sua ipse privetur? ^d Hoc quod diximus *חַאֲפֵסָה*, lingua Syrorum et Chaldæorum interpretatur, *si affiget*: unde et nos ante annos plurimos ita vertimus, magis ad mysterium Dominicæ passionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quam ad decimas ac primitias (^e quibus visitatur in carcere, et ægrotus suscipitur, et esuriens sitiensque cibum accipit, atque potatur) scripta referentes. Quærat prudens lector quomodo nostra interpretatio cum his congruat, quæ sequuntur: *In decimis et primitiis*, et videat an possimus hæc dicere: *Ut me affigeretis cruce: ut sceleratas manus injiceretis Deo vestro, multarum ante rerum meditatione fecistis, subtrahendo decimas et primitias, non dico sacerdotibus meis et Levitis, sed mihi, qui eas per Moysen jussi dari* [Al. dare] (Exod. xxiii). Hoc de verbo uno a nobis dictum sit, lectoris arbitrio intelligentiæ judicium relinquentibus; nunc sequamur ordinem prophetiæ. Quia mihi non reddidistis decimas et primitias, [idcirco in fame et penuria maledicti estis, et vos me supplantatis, sive fraudatis atque privatis, gens tota Pro gente, quæ in Hebraico scribitur *אגוול* (צב), annum ^f Septuaginta interpretati sunt *ετος* pro *εθνος*. Et est sensus. Ecce annus expletus est, et nihil in meos thesauros, sed in vestra horrea comportastis: Et pro decimis et primitiis [Al. primitiis], quæ parva erant, si a vobis darentur, ubertatem possessionum vestrarum, et omnem frugum abundantiam perdidistis. Ut autem sciatis, me hoc irascente perfectum, quia fraudastis me [parte mea, hortor vos, atque commoneo, ut inferatis decimas in hor-

^e Malim utique ad ejusdem ms. fidem, tribus verbis, quos parenthesi inclusimus, hinc amotis, utpote qui orationis rectam perturbant seriem, videnturque omnino scribarum errore totidem verbis ex paulo superiori contextu repetiti, continuo legis, *ad decimas et primitias, quæ sunt scripta referentes*.

^f Liqueat ex Græcarum vocum, *εθνος*, et *ετος*, similitudine, non ipsos LXX interpretes falsos in interpretando esse, qui *צב* legerint pro *צבנה*, quæ duæ voces inter se immane differunt: sed potius Græci codicis descriptores *εθνος* pro *ετος* perperam posuisse.

rea, hoc est, in thesauros templi, et habeant sacerdotes atque Levitæ, qui mihi ministrant, cibos : et **978** probate me, si non tantas pluvias effundero, ut cataractæ cœli apertæ esse credantur. *Et effundam vobis benedictionem usque ad abundantiam.* Verbum effusionis, nomen largitatis ostendit. Sed fieri potest : ut agris irrigantibus pluviis, sit quidem fertilitas ; verum aut ^a locusta aut bruchus, aut eruga aut eruca destruant, et labores hominum percant ; propterea jungit et dicit : *Et increpabo pro vobis devorantem, locustam videlicet, et reliqua quæ diximus : et non corrumpet fructum terræ vestræ.* Vineam quoque implebit torcularia, et cunctæ per circuitum nationes mirabuntur fertilitatem terræ vestræ, intantum ut omnes in ea habitare desiderent, et abundantia rerum omnium eunctis gentibus sitis exemplo. Quod de decimis primitiisque diximus, quæ olim dabantur a populo sacerdotibus ac Levitis, in Ecclesiæ quoque populis intelligite, quibus præceptum est, non solum decimas dare et primitias ; sed et vendere omnia quæ habent, et dare pauperibus, et sequi Dominum Salvatorem (*Matth. xix, et Marc. x*). Quod si facere nolumus, saltem Judæorum imitemur exordia, ut pauperibus partem demus ex toto, et sacerdotibus ac Levitis honorem debitum deferamus. Unde dicit et Apostolus : *Honora viduas, quæ vere viduæ sunt* (*I Tim. v, 3*) : et presbyterum duplici honore honorandum, maxime qui laborat in verbo et doctrina Dei. Quod qui non fecerit, Deum fraudare et supplantare convincitur, et maledicetur ei in penuria rerum omnium : ut qui parce severit, parce et metat ; et qui in benedictione seminaverit, in benedictionibus fructus colligat abundanter (*II Cor. ix, 6*). Si quando famas et penuria, et rerum omnium egestas opprimunt mundum : solemus hoc ex Dei ira descendere, qui in pauperibus, si non accipiant eleemosynam, fraudari se loquitur, et sua portione [*Al. possessione*] privari. Possumus decimas et primitias et sic interpretari : Si quis doctus et eruditus in Lege [*Al. legem*] Dei, potest cæteras erudire, non debet suæ assignare præditiæ, ingenioque quod possidet : sed gratias agat **979** primum Deo, qui cuncta largitur ; deinde sacerdotibus ejus ac magistris, a quibus doctus est. Si enim non egerit gratias, sed sibi scientiam vindicaverit, in penuria maledicetur. Quod si intelligens largitorem Deum, et his agens gratias, per quos a Deo eruditus est, humiliaverit se, et in horreum Dei intulerit cibos, hoc est, Scripturæ sanctæ alimenta in Ecclesia populis ministraverit : statim aperientur super eum cataractæ cœli, et effundetur pluvia spiritualis, et mandabit Deus nubibus suis, ut pluant super eum imbrem, et abundantia rerum omnium perfructur, et increpabit etiam pro eo devorantem, contrarias scilicet fortitudines, et labor ipsius afferet fructum, et consequetur illud quod scriptum est : *Beatus qui in aures*

A loquitur audientium (*Ecc. xiv*). Levabit quoque oculos suos, et videbit regiones, quoniam jam alluce sunt ad metendum (*Joan. iv*) : et colliget fructus in vitam æternam. Nec erit sterilis vinea in agro ejus, ille qui dicit in Evangelio : *Ego sum vitis* (*Joan. xv, 1*). Et qui loquitur per prophetam : *Ego te plantavi vineam frugiferam, omnem verum* (*Jer. ii, 21*) ; et tantam (per humilitatis confessionem, et gratiarum actionem in Deum, ac magistros Ecclesiæ ejus) beatitudinem consequetur ut omnes beatum illum dicant gentes, et in terra ejus atque doctrina habitare desiderent, qui illum in Ecclesia audierint disputantem.

(Vers. 13, seqq.) *Invaluerunt super me verba vestra, dicit Dominus, et dixistis : quid locuti sumus contra te ? Dixistis, vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes curam Domino exercituum ? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem ædificati sunt facientes impietatem : et tentaverunt Deum, et salvi facti sunt. LXX : Ingravastis super me verba vestra, dicit Dominus. Et dixistis, in quo locuti sumus contra te ? Et dixistis, vanus est qui servit Deo : et quid amplius, quia custodivimus mandata ejus, et quia ambulavimus supplices ante faciem Domini omnipotentis ? Et nunc nos beatos dicimus alienos, et ædificantur omnes qui faciunt iniquitatem, et restiterunt Deo, et salvi facti sunt.* Prius dixerat : Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis, in quo eum fecimus laborare ? In eo cum **980** diceretis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus iudicii ? nunc idem plenius repetit : Populus enim qui de Babylone reversus videbatur Dei habere notitiam, et observare legem, et intelligere peccatum suum, et pro peccato offerre victimas, decimas reddere, observare sabbatum, et cætera quæ Dei Lege præcepta sunt, cornens cunctas in circuitu nationes rebus omnibus abundare, se in penuria, et fame, et miseria constitutum, scandalizabatur ad singula, atque dicebat : Quid mihi prodest, quia unum et verum Deum colo, abominor idola, et compunctus conscientia delictorum, ante Deum tristis læcedo ? Quem locum ut supra diximus, septuagesimus et secundus Psalmus plenius latiusque prosequitur. Unde propheta, qui est medicus spiritualis, medetur eunctis vulneribus, et verba blasphemiarum in Creatorem recidere contemnat, et dicit ex persona Dei : *Invaluerunt super me verba vestra, sive ingravata sunt : etenim juxta Zachariam, iniquitas sedet super talentum plurimum* (*Zach. v*) : et quod contra Deum dicitur, gravi blasphemiarum mole deprimitur. (Qui non intelligentes verba gravissima, et blasphemiam suam, interrogant, quid locuti sumus contra te ? Quibus respondit Dominus : Dixistis : Vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus ? In præ-

^a Concinnius fere et brevius in Regin. ms. aut locusta veniat, aut bruchus, aut eruca, et labores hominum, etc.

senti sæculo mercedem pro Dei oxigunt servitute, A ideo non recipiunt. Et quia ambulavimus tristes coram Domino, juxta illud quod scriptum est in Psalmis: *Tota die tristes ingrediebar* (Psal. xxxvii, 7). Beatos igitur dicimus arrogantes, qui superbiunt contra Deum, et impia blasphemiarum verba jaculantur. Si quidem ædificati sunt, et post scelera atque blasphemias prosperis omnibus perfruuntur. Tentaverunt Deum, sive resisterunt Deo, et salvi facti sunt. Salutem, felicitatem præsentis sæculi putant: et idcirco decipiuntur erroribus. Hæc et de hæreticis Marcione et Valentino, et cæteris, qui vetus non recipiunt Testamentum, et contra Creatorem mundi loquuntur, intelligere possumus, quod proficiant in impietate sua, et multos sceleris socios habeant: ^a ad quos scandalizati, **981** qui in Ec-

clesia perseverant, et ignorant causas judicii Dei, prophetae verba contextunt.

(Vers. 16.) *Tunc locuti sunt timentes Deum* [Vulg. Dominum], *unusquisque cum proximo suo*. LXX: *Hæc locuti sunt, qui timent Dominum, unusquisque ad proximum suum*. Juxta Hebræos ita intelligendum est: illis de Dei judicio blasphemantibus, qui timent Deum ad invicem sunt locuti, quod retributio honorum vel malorum, non sit in præsentis et brevi sæculo, sed in futuro et æterno; et quod homo non possit Dei scire judicia, et de illius æquitate ac justitia disputare; et cætera quæ debet justus cum justo loqui. Nec dixit, quæ sint locuti; sed ex eo quod intulit: *Tunc locuti sunt timentes Deum, unusquisque cum proximo suo*, intelligere debemus ea locutos timentes Deum, quæ omnium Scripturarum vocibus continentur. Juxta LXX vero ἰσχυροῦν legendum, et pressa voce, ut dicamus: Hæc sunt locuti, qui timent Dominum, unusquisque ad proximum suum: hoc est, qui frustra jaectant et dicunt, quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino? Si enim timerent Dominum, ista non dicerent.

(Vers. 17, 18.) *Et attendit Dominus, et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, et parcam eis, sicut parcat vir filio suo servienti sibi. Et convertimini, et videbitis quid sit inter justum, et impium: et inter servientem Deo, et non servientem ei*. LXX: *Et attendit Dominus, et audivit, et scripsit librum monumenti in conspectu suo his qui timent Dominum, et qui reverentur* [Al. et venerunt] *nomen ejus. Et erunt mihi, dicit Dominus omnipotens,*

in die qua ego facio, in acquisitionem, et eligam eos sicut eligit homo filium suum qui servit ei: et b convertimini, et videbitis quid sit inter justum, et iniquum, et inter servientem Deo, et eum qui non servit ei. Hæc justis loquentibus, et timentibus Deum, singulis cum proximo suo, qui verba blasphemiarum, nec audire voluerit **982** nec dicere, attendit Dominus et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo, timentibus, et cogitantibus nomen ejus: ut cum dies judicii venerit, reddat et blasphemantibus pœnas, et timentibus præmia. Liber autem scriptus est, de quo in Daniele legimus: *Throni positi sunt, et libri aperti sunt* (Dan. vii, 10). Et erunt Domino exercituum in peculium timentes Dominum, in die qua judicii tempus advenit. Pro *peculio* in Hebræo legitur ^c סְגוּלָה (סְגוּלָה); quod Aquila περιπόσιον, et cæteri περιπόσιον interpretati sunt. Timentes igitur Dominum, qui locuti sunt eum proximo suo, et ad verba blasphemiarum responderunt, erunt in die judicii in peculium, et parcat eis: quia omnis homo sub peccato. Sive eliget eos, sicut eligere solet homo filium suum servientem sibi. In quo duplex effectus est, et pietatis in filium, et servitutis in famulum. Et tunc qui nunc blasphematis et dicitis: *Quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino?* ^d ex illarum electione et beatitudine, et vestram miseriam cognoscatis, et versi in pœnitentiam, videbitis quid sit inter justum et impium, et inter servientem Deo, et non servientem ei.

(Cap. IV.—Vers. 1 seqq.) *Eoec enim dies venit, succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem, stipula: et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radicem et germen. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. Et calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum*. LXX: *Quia ecce dies venit ardens sicut thibanus, et comburet eos, et erunt omnes alienigenæ, et universi qui faciunt iniquitatem, stipula: succendet eos dies veniens, dicit Dominus omnipotens, et non relinquetur in eis radix neque ramus. Et orietur vobis qui timetis nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de vineulis relaxati, et **983** concalcabitis iniquos, et erunt cinis subter* [Al. inter] *pedes vestros, in die qua ego facio, dicit Dominus omnipotens*. Quis laborare me fecerunt impii in sermonibus suis, et dixerunt:

^a Regine ms., a quibus scandalizati; et paulo post, *Propheta verba contextit*.

^b Sic habent et mss. nostri, et Græcus archetypus, ἰσχυροῦν. Antea erat, *convertar*. In Hebræo quoque *convertimini* Martian. pro *convertimini* legerat.

^c Mss. nostri, *Sogolla*, hic atque alibi. Conferendus porro ipse Hieronymus in Matth. cap. vi ad versic. *Panem nostrum supersubstantialem*: ubi, *consideravimus, inquit, in Hebræo, et ubicumque LXX*

περιπόσιον expresserunt, nos invenimus *Sgolla* (nass. *Sogolla*) quod Symmachus ἰσχυροῦν, id est, præcipuum, vel egregium transtulit, licet in quodam loco, peculiare, interpretatus sit, etc.

^d Retinuit Martianæus, et illorum electionem, et beatitudinem, minus recte, et contra mss. fidem, juxta quos locum Victorius antea emendaverat. Unus insuper e nostris, et vestra miseria legit, pro vestram miseriam.

Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: et, vanus est qui servit Deo: et, quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino exercituum (*Sap. II, in fin.*)? Et adversum eorum verba temeraria locuti sunt timentes Deum, et unusquisque cum suo proximo contulerunt ea quæ ad timorem Dei pertinent: attendit Dominus et audivit, et scriptus est liber monumenti his qui timent Dominum, et cogitant nomen ejus, et cum dies venerit, habere se eos in peculium pollicetur, et parcere eis sicut parcat homo filio suo servienti sibi, pleniusque inculcat, et dicit: *Ecce dies veniet*, id est, dies judicii, quæ sanctis lux erit, et peccatoribus tenebræ; et ipsa dies erit succensa quasi caminus, sive clibanus, ut omnes impii vertantur in stipulam, et camini cumentur ardoribus. Cumque eos inflammaverit atque combusserit, non relinquet in eis ullam radicem et germen malitiæ. Hoc de impiis quid in die judicii sint passuri. Econtra-rio dicitur quid timentibus nomen Dei eveniet: *Et oriatur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ*: qui [*Al. quia*] vera omnia judicabit: et nec bona nec mala, nec virtutes, nec vitia latere patietur. Et sanitas erit in pennis ejus, ut sanatos per poenitentiam portet in humeris suis, juxta id quod in Deuteronomio scriptum est: *Expandens alas suas suscepit eos, et in humeris suis portavit illos (Deut. xxii, 11)*. Tunc egredientur qui nunc sæculo quasi carcere sunt inclusi, et salient quasi vituli de armento, sive quasi vituli de vinculis liberati. Unde Apostolus dicit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo (Philip. I, 23)*, ut egrediatur et saliat sicut vitulus de vinculis liberatus, et sicut victima Domini. Nec hoc lætitiæ sine contentus est; sed calcabit impios, cum fuerint cinis. Unde et ad justos fit imprecatio: *Deus autem conterat [Al. conteret] Satanam sub pedibus vestris velociter (Rom. xvi, 20)*. Abraham locutus est ad Dominum, comparatione divinæ **984** majestatis cinerem esse se sentiens: *Ego sum terra et cinis (Gen. xviii, 27)*; et propterea videbit solem justitiæ, et requiescet inter medios ejus clericos, atque ipso portante ad cœlestia suble- vabitur. Qui vero per superbiam dixit: *Ponam super sidera sedem meam, ero similis Altissimo (Isai. xiv, 13)*, deducetur in terram, et erit quasi cinis sub sanctorum pedibus, cum dies Domini advenerit judicantis.

(Vers. 4.) *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Oreb, ad omnem Israel præcepta et judicicia.* ^a *LXX* similiter. Justa meritorum in futuro erit retributio, quando superbiorum radicem, et germen devorans flamma consumet et comburet, et timentibus Dominum oriatur sol justitiæ, et sanitas

^a Verba. *LXX* similiter, quæ passim alibi, hic quoque mss. codicum suppetiis, ut pote necessaria, suffecimus.

^b Gerobus duodecimi sæculi scriptor, in lib. *de corrupto Ecclesiæ statu*, a Balusio editus in *Miscell.* ex hoc Hieronymi testimonio, quod ad finem usque libri recitat, S. Doctorem inter præcipuos illius

A in pennis ejus. Igitur mementote legis Moysi servi mei, quam ei dedi in monte Oreb, qui est Sina, ad omnem Israel præcepta et judicicia. Dicente autem Apostolo: *Scimus quia lex spiritualis est (Rom. vii, 14)*: et beato David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua (Ps. cxviii, 18)*: et quia spiritualiter omnes cœlestia manna comedebant, et universus populus Israel de eadem spirituali, et sequente eos bibebant petra, petra autem erat Christus (1 Cor. x, 3, 4): qui credunt in Christo, spiritualiter debent legis præcepta servare, quæ dedit in OREB (הרֵב), quod interpretatur, *siccitas*, per quam omnium vitiorum humor excoquitur, et ad radios solis justitiæ, libidinis rheuma siccatur. Locutus est autem Dominus ad universum Israel, **B** qui sensu cernit Deum, et de quibus in Evangelio dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matt. v, 8)*.

(Vers. 5, 6.) *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis: et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam et percutiam terram anathemate.* *LXX*: *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, antequam veniat dies Domini magna et illustris: qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum; ne forte veniens percutiam terram penitus.* Post Moysen (cujus mandata ^b spiritualiter docuimus esse servanda) Eliam dicit esse mittendum: in Moysæ, Legem, in Elia, **985** prophetiam significans, dicente Abraham ad quemdam

C divitem purpuratum: *Habent Moysen et prophetas, illos audiant (Luc. xvi, 29)*. Et Dominus atque Salvator transfiguratus in monte, loquentes secum habebat Moysen et Eliam in candidis vestibus, qui et dicebant ei quæ passurus esset in Jerusalem (*Marc. ix*): Lex enim et omnis prophetarum chorus Christi prædicat passionem. Igitur antequam veniat dies judicii, et percutiat Dominus terram anathemate, sive omnino, vel subito, ut *LXX* transtulerunt: hoc enim significat ἀπαρν, mittet Dominus in Elia (qui interpretatur, *Deus meus*, et est de oppido Thesbi, quod *conversionem, et poenitentiam* sonat) omnem prophetarum chorum, qui convertat cor patrum ad filios, Abraham videlicet et Isaac et Jacob, et omnium patriarcharum, ut credant posteri eorum **D** in Dominum Salvatorem, in quem et illi crediderunt: *Abraham enim vidit diem Domini, et lætatus est (Joan. viii, 56)*: sive cor patris ad filium, id est, **986** cor Dei ad omnem, qui spiritum adoptionis acceperit. Et cor filiorum ad patres eorum, ut Judæi et Christiani, qui nunc inter se discrepant, pari in Christum religione consentiant. Unde dicitur ad apostolos, qui seminarium in toto orbe Evangelii

sententiæ assertores facit, qui Moysen et Eliam duos in die Domini designatos testes futuros, et cum Antichristo pugnatos, interpretantur. Notum vero plerosque alios Patres de Elia et Enoch intelligere. Hic interim specialiter, haud bene pro spiritualiter legit.

proderunt: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Ps. XLIV, 17). Si enim Elias non cor patrum ad filios ante converterit, et cor filiorum ad patres eorum, cum venerit dies magnus et horribilis (magnus sanctis, horribilis peccatoribus), percutiet verus et justus iudex, non cœlum, nec eos qui versantur in cœlo; sed terram anathemate, qui faciunt

A opera terrena. Judæi, et judaizantes hæretici ante *ἡλειμμένον* suum Eliam putant esse venturum, et restitutum omnia. Unde et Christo in Evangelio proponitur quæstio: *Quid quod Pharisæi dicunt, quod Elias venturus est?* Quibus ille respondit: *Elias quidem veniet, et si creditis, jam venit* (Mar. IX, 10, 12), in Elia Joannem intelligens.

ERUDITIONIS HIERONYMIANÆ DEFENSIO

ADVERSUS J. CLERICUM,

A DOMNO JOANNE MARTIANÆO ELUCUBRATA,

ET COMMENTARIIS IN PROPHETAS SUBJUNCTA.

ADMONITIO.

Innocentiæ defensio, ut ait egregius orator, sæpe multorum improbitate interclusa respirat; neque veritas valet apud plures, cum ex omni loco repulsa vi et gratia, locum, ubi consistat, reperire non potest. Hæc ego nequaquam pertinui incommoda, doctoris maximi nunc causam dicturum adversus Joannem Clericum, apertum Ecclesiæ Catholicæ hostem, sanctorum Patrum contemptorem, Christi Dei latentem inimicum, infensumque litteratis omnibus. Quem enim eruditorum et maxime fœdium non moveant convicia Quæstionum Hieronymianarum, quibus vir imperitissimus errore tumens hæretico insectatus est sanctum, et immortale illud ingenium? Quis ferat diutius virum summum impune lædi ab infimo clerico; atque interpretem sacrorum Bibliorum suis numeris absolutum contemni procacter ab inverecundo et sophista verboso? Hoc sane nec animo Catonis mihi ferendum est, nec Ciceronis stomacho, quippe cui nihil antiquius quam ut nomen Hieronymi summo semper in honore sit; neque alicujus imperitiæ subeat notam propter hominem, qui inepte Minervam docet. Tantæ igitur causæ cum summa voluntate, et expectatione quamplurimum sodalium et omnium bonorum actor accedo, non ut augeam invidiam scriptoris hæretici vita atque libris omnium jam opinione damnati; sed ut succurram Hieronymianæ laudi et existimationi, quam omnibus ex partibus violare ac corrumpere pertentavit loquax ille criticus. Equidem, ut de me confitear, cum multæ mihi a Joanne Clerico calumniæ et in illis insidiæ factæ sint; nunquam tamen neque tantum me expectatio accusationis meæ et judicium Eruditorum potest commovere, quantum istius nefariæ expostulationes, rixæ, calumniæ et insidiæ, quas uno tempore Hieronymo et Operum ejusdem editioni nostræ novæ facere conatur. Verum hoc nobis percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. Nam ut apertus in oppugnanda summorum virorum (Origenem dico et Hieronymum) existimatione fuit; sic in spe faciendi miraculum sui et admirationem obtinendi perspicua sua consilia, conatusque omnibus fecit. Neque vero antiquorum studia et eruditionem pro nihilo duxisse contentus, audet insuper imperatorem tuendæ in republica litteraria libertati publicæ seipsum prætere. « Videor mihi, inquit, non meam, aut aliorum, qui nominatim accessit sunt; sed non exiguæ, nec sperandæ partis humani generis causam dicere. Aguntur enim hic jura naturæ humanæ, agitur communis totius reipublicæ litterariæ libertas; quæ violantur atque opprimuntur ab iis qui ab aliquot sæculis contendunt a litterarum studiosis nullo modo posse in dubium revocari quod sanxerant consensus et auctoritas priorum ætatum, » etc. *Quæst. 3, pag. 46.*

Ad decedendum itaque jactantiam et arrogantiam facti hujusmodi viudicis libertatis, mendacia ejus imperitiæque in medium profero: etsi enim ipsum nunquam animi sui pœniteat, ego saltem evertam hac defensione rationes ejus, et opinionem falsam eruditionis quam copia librorum editorum sibi fecit apud multos imperitos. Postquam vero nomeu sapientis ac eruditi assertum fuerit Hieronymo;

PATROL. XXV.

B pedem iterum conferam cum critico nostro, ut doceam eum omnino fuisse destitutum iudicio, fide, diligentia et scientia in oppugnanda editione nostra Parisina operum S. doctoris.

CAPUT PRIMUM.

De absoluta Hieronymi eruditione, deque imperitiis singulorum Joannis Clerici.

Quod erat optandum maxime ad confirmandam omni ratione eruditionem linguarum Græcæ, Latinæ et Hebræicæ in S. Hieronymo, id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum hoc tempore nobis videtur. Inveteravit enim jam opinio Ecclesiæ Dei perniciosissima apud simplices quosdam catholicos ac linguarum Orientalium rudes imperitosque, Hieronymum ex sese non satis caluisse sermonem Græcum vel Hebræicum, sed semper Græcis et Judæis usum esse familiarissimè interpretibus, quorum ope ex parte didicerat ipsorum idioma, et ea quæ in commentariis suis, præsentibus amicis et posteris, nobis tradere curavit. Indoctam hujusmodi opinionem et iniquam suspicionem ex hominum animo evellere tentaveram annotationibus quamplurimis et commentario singulari in librum Hebræicorum Nominum; sed nunc Joannes Clericus, vir et oratione insuavis et minime mod-ratus, officium meum vehementius et studium etiam fregit quodammodo: spoliavit eam disputationem nostram suo decore, imbecillamque reddere speravit, quod præfractæ negare ausus sit perfectam fuisse in Hieronymo linguarum peritiam. Adduco itaque hominem cum suis quæstionibus Hieronymianis, in quo reconciliare existimationem Hieronymi si forte amissam, redire in gratiam cum studiosis amicis, satisfacere possum æmulis atque benevolis. De quo si lectores prudentes severe, religioseque judicaverint, auctoritas eruditionis absolutæ, quæ in Hieronymo remanere debet, hærebit: imperitiæ autem argumenta et indicia in Clerico nostro perpetuum defixa manebunt.

§ 1. De Græca eruditione S. Hieronymi.

Sermonis Græcorum notitiam invidet Hieronymo Joannes Clericus, propter nonnulla verba Chronici, et libri Locorum Eusebiani, quæ, quamvis minime obscura, evertit Hieronymus interpretatione sua, non Latine convertit; si hoc concedimus nauseanti stomacho clericorum, et Josepho Scaligero petulantur et præter decorum insultanti cæteris omnibus scriptoribus. Sed pergamus ad argumenta quibus summi viri illi Hieronymum impugnant, et linguæ Græcæ peritiam in eo mediocrem, vel nullam fuisse contendunt.

I. « Ne inquirenda sint, inquit Clericus, neve ab iis qui non quærerent, incredibilia videantur quæ sunt nobis dicenda, nonnulla hic subjecticium exempla, nam omnia colligere longum esset; sed ea seligemus, ex quibus manifesto liquebit, non esse temere fidendum Hieronymo Græca vertenti. Sane, inquit, Scaliger, si quis hodie ita, ut fecit Hieronymus, Græca verteret, non dico ab aliis, sed ut Actæon a suis canibus mordicus discerneretur. Nos particulatim proferemus aliquot periodos præcæmii Eusebiani in Chronicum Canonem, subjecta versione Scaligeri,